

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Ковшар О.В.
«__» _____ 20__ р.

Реєстраційний № _____
«__» _____ 20__ р.

ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ
МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

Кваліфікаційна робота студентки
групи СОМ-23
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
Фомічової Валерії Сергіївни

Керівник доктор педагогічних наук, професор
кафедри дошкільної і спеціальної освіти
Бондаренко Ю.А

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS _____ Кількість балів _____

Голова ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

Члени ЕК _____

(підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

_____ (підпис) (прізвище, ініціали)

Кривий Ріг – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	6
1.1 Загальне недорозвинення мовлення як психолого-педагогічна і логопедична проблема.....	..6
1.2 Особливості формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей з загальним недорозвиненням мовлення.....	15
Висновки до першого розділу.....	22
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРОШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	25
2.1 Огляд діагностичних методик та інструментів для визначення рівнів сформованості лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.	25
2.2 Дослідження рівнів лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення	31
Висновки до другого розділу	51
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ	53
3.1.Проведення організаційно-педагогічного експерименту з впровадження корекційних вправ з формування лексико-граматичної сторони мовлення....	53
3.2.Аналіз результатів експерименту та їх висновки щодо ефективності використаного комплексу вправ	59
Висновки до третього розділу.....	71
ВИСНОВКИ	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	Помилка! Закладку не визначено.
ДОДАТКИ	Помилка! Закладку не визначено.

ВСТУП

Актуальність дослідження. Щороку кількість дітей дошкільного віку, які мають загальний недорозвиток мовлення збільшується. За статистикою Всесвітньої охорони здоров'я одна дитина з десяти дітей має мовленнєві порушення, ЗНМ складає найчисельнішу групу. Це призводить до зниження рівня мовленнєвої та комунікативної компетентності у дітей і, як наслідок їм важко опанувати нові знання, повноцінно розвивати свою особистість та соціалізуватись у суспільстві.

Проблема погіршується через військову агресію держави-терориста, адже психологічний стан дітей впливає на розвиток у них мовленнєвих порушень. Хоч ця проблема не є новою для вивчення, проте серед методичних напрацювань бракує дієвих, цікавих прийомів для корекції ЗНМ у дітей дошкільного віку в умовах сьогодення.

Тема науково-дослідної роботи є актуальною, адже формування мовленнєвої компетентності у дошкільників, є однією з провідних завдань в системі дошкільної освіти, а це неможливо втілити без корекції лексико-граматичної сторони мовлення в дітей 5-6 років із загальним недорозвиненням мовлення.

Дослідженням загального недорозвинення мовлення як психолого-педагогічної і логопедичної проблеми здійснювали вітчизняні дослідники Н. Гаврилова, О. Гуменюк, Н. Косаревич, В. Кравченко, Ю. Рібцун. та інші.

Особливості формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей з загальним недорозвиненням мовлення досліджували А. Архипова, В. Лисенко, Ю. Максименко, О. Олефір, С. Притиковська, Н. Черниш та інші.

Наші дослідження ґрунтуються на працях українських науковців А. Архипова, В. Лисенко, О. Олефір, С. Притиковська, Н. Черниш та інші. та інших, які детально вивчали особливості розвитку лексико-граматичних конструкцій у дітей із порушеннями мовлення.

Мета дослідження – розробити та перевірити ефективність комплексу корекційних вправ, спрямованих на формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення II і III рівнів.

Завдання дослідження

1. Здійснити теоретичний аналіз проблеми формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

2. Дослідити та охарактеризувати рівні сформованості лексико-граматичних навичок у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення II і III рівнів.

3. Розробити комплекс вправ, спрямованих на формування лексико-граматичної сторони мовлення і впровадити їх у корекційну роботу з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення II і III рівнів..

4. Перевірити ефективність розробленого комплексу вправ з формування лексико-граматичної сторони мовлення шляхом порівняння результатів проведеної корекційної роботи до і після експерименту.

Об'єкт дослідження: процес розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Предмет дослідження: формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення II і III рівнів.

Методи дослідження: *теоретичні:* аналіз, синтез, узагальнення науково-методичної літератури з педагогіки, корекційної педагогіки, логопедії; *емпіричні:* діагностична методика для оцінювання рівнів розвитку лексико-граматичних компонентів мовлення, педагогічний експеримент; *математичні:* методи математичної статистики.

Практична значущість: розроблений комплекс корекційних вправ з формування лексико-граматичної сторони мовлення доцільним буде у використанні на заняттях з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ.

Отримані дані, також, дозволять розробити ефективні програми корекційної роботи з дітьми, що мають мовленнєві порушення, та впровадити їх у практику роботи закладів дошкільної освіти, центрів корекції та реабілітації. Результати дослідження також можуть бути використані для підвищення кваліфікації фахівців, які працюють з дітьми, що мають особливі освітні потреби.

Експериментальна база дослідження ІРЦ- КУ «Інклюзивно-ресурсний центр Долинської міської ради».

Апробація результатів роботи здійснювалася шляхом участі у VIII міжнародній науково-практичній конференції в Німеччині «Науковий прогрес: інновації, досягнення та перспективи» у місті Мюнхен з 1 по 3 березня 2023 року.

Публікації: Коломоєць Т. Г., Фомічова В. С. «Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення». *Науковий прогрес: інновації, досягнення та перспективи* : VIII міжнар. науково-практ. конф., м. Мюнхен, 1-3 берез. 2023 р. С. 204-209.

Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (51 найменування) та 4 додатків. В основному тексті роботи містяться 1 таблиця та 13 рисунків. Основний зміст магістерської роботи викладено на 61 сторінці. Загальний обсяг магістерської роботи становить 99 сторінок.

РОЗДІЛ I

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

1.1 Загальне недорозвинення мовлення як психолого-педагогічна і логопедична проблема

Мовлення – є одним з основних психічних процесів, які впливають на повноцінний розвиток особистості людини. Внаслідок розвитку мовлення у дитини відбувається активізація її мислення. Мовленнєва діяльність є засобом пізнання навколишнього світу, комунікації з соціумом, висловлення власної думки. Проте іноді процес опанування мовленням відстає від загальноприйнятих норм розвитку дитини.

Вітчизняний дослідник Н. Косаревич зазначає, що мовленнєві порушення мають системний вплив на загальний розвиток організму дитини [21, с. 209].

Згідно з теорією «Функціональних систем» П. Анохіна, можна вважати, що психічні процеси людини утворюють складну систему, де кожен елемент має своє важливе значення. Якщо один аспект цієї системи зазнає змін, це призводить до змін у всій системі в цілому. Таким чином, формування та розвиток мовлення виступають як ключовий психічний процес у цій системі загального розвитку особистості [13, с. 16].

В ході власного експерименту дослідниця Ю. Рібцун підтвердила, що ЗНМ є особливим патологічним станом, який не співвідноситься за своїми клінічними, психологічними та педагогічними особливостями до жодного онтогенезного етапу, адже це складне системне порушення, яке спричиняє затримку та уповільнення мовленнєвого розвитку і як наслідок, різні ланки мовленнєвого механізму протягом тривалого часу не в змозі сформуватись [37, с. 7].

На думку В. Кравченка мовленнєві порушення описуються, як нестандартний розвиток мовлення, при якому відстежується відставання у всіх аспектах мовної функції, а саме фонетиці, лексиці, граматиці. Однак (одначе), мовленнєві порушення можуть мати тимчасовий характер і при кваліфікованому системному підході та ранньому виявленні, можуть бути виправлені. Важливо усвідомлювати, що вчасне втручання у випадку будь-яких відхилень від нормального розвитку дитини є необхідним і першочерговим заходом [21, с. 208].

Вітчизняні дослідниці Л. Черніченко та В. Бондар описують дітей з порушенням мовленнєвого розвитку, як особливу категорію дітей, які мають відхилення у розвитку, при цьому у них збережено слух та інтелект, проте є значні мовленнєві порушення, які мають негативний вплив на різностороннє формування психіки. Також авторки зазначають, що найбільш поширеним дефектом у дітей з ЗНМ є труднощі в спілкуванні, що супроводжуються негативними переживаннями через обмеження, що виникають внаслідок стану здоров'я [49, с. 204].

Посилений інтерес до дослідження проблеми мовленнєвих порушень продемонструвала низка сучасних дослідників, таких як В. Кисельов, В. Тищенко, Л. Гладковська, М. Корнєв, Н. Васильєва, О. Приходько та інші.

Широка зацікавленість цією проблемою в логопедичній сфері прослідковується у великій кількості досліджень, концепцій їх етіології та патогенезу. Це свідчить про актуальність та серйозність цієї проблеми для логопедичної практики та наукового дослідження.

Дослідження присвячені проблемам мовленнєвих порушень та загальному недорозвиненню мовлення у дітей старшого дошкільного віку, підкреслюють, що діти цього віку із порушеннями мовлення мають значні труднощі в опануванні мовленнєвої діяльності під час вивчення рідної мови. Ці проблеми можуть стати перешкодою для успішного навчання та інтеграції дітей у соціумі [21, с. 209].

В. Кравченко у своїй науковій статті «Зміст поняття «затримка

мовленнєвого розвитку» та його сутність» описала форми мовленнєвих порушень, унаочнимо це за допомогою схеми [1, с. 209] (рис. 1.1)

Рис. 1.1 Форми мовленнєвих порушень за В. Кравченко

Мовленнєві порушення у дітей можуть виникати з різних причин, таких як педагогічна занедбаність, обмежений обсяг спілкування з малюком, загальна ослабленість організму після інфекційних захворювань, складнощі під час вагітності та пологів матері [38, с. 8].

Слід також зазначити, що поширеними причинами недостатнього розвитку артикуляційної моторики, фонації, фонетико-фонематичної, лексично-граматичної складових мови є за визначенням Ю. Рібцун найчастіше є недостатня м'язова координованість мовнорухового апарату, — порушення іннервації, а також порушення піднебінно-глоткового зімкнення [37, с. 8].

Відповідно до теми та завдання науково-дослідної роботи необхідно визначити термін загального недорозвинутого мовлення, що є одним із різновидів мовленнєвих порушень.

На думку вітчизняної дослідниці Н. Гаврилової поняття «загальне недорозвинення мовлення», або ЗНМ можна розділити на первинне та вторинне. Первинне поєднує в собі сукупність складних мовленнєвих

порушень. Саме локальне ураження кори головного мозку є причиною виникнення порушень мовлення, що призводить до діагнозу ЗНМ. При цьому виявляється порушення формування усіх компонентів системи мовлення, а саме: фонетичної, лексичної, граматичної та морфологічної.

Вторинне ЗНМ спричиняється через інтелектуальні вади й поділяється на три види складності, унаочнимо це за допомогою схеми (рис. 1.2) [5, с. 55].

Рис. 1.2 Види вторинного ЗНМ за Н. Гавриловою

Н. Гаврилова також визначає причини загального недорозвинення мовлення у дітей: незадовільні умови виховання та годування, неправильна модель мовлення або її недостатня кількість (соціальна); структурні порушення периферичних органів артикуляції, органічні ураження в ділянці провідної ланки мовного апарату, локальні ураження та фізіологічні зміни діяльності окремих відділів кори головного мозку, тотальне ураження кори головного мозку, ураження слухового апарату. аналізаторної системи, її центральних звукопровідних або периферичних звукопровідних або звукосприймальних ділянок, ураження зорової аналізаторної системи, її центральних або периферичних ділянок (ураження в області периферичних і центральних відділів мовного апарату або аналізатора системи); відхилення

артикуляційної моторики, розлади пізнавальної діяльності, всіх розумових операцій, слуху та зору (психологічні) [5, с. 61].

Дослідниці А. Павлюк, І. Пацула та О. Гуменюк підтримують думку Н.Гаврилової та зазначають, що ЗНМ можна трактувати, як порушення засвоєння всіх компонентів системи мовлення, що відносяться до змістової та до звукової її сторони. Вчені наголошують, що ЗНМ може бути окремим мовленнєвим порушенням у дитини, а також частиною різних дитячих мовленнєвих патологій. Через розлад психофізіологічних мовленнєвих механізмів виникає системне порушення мовлення. Основною ознакою ЗНМ є затримка мовлення, яка з'являється у віці 3-4 років, або навіть після 5. Можна спостерігати мовленнєву пасивність, та нерозбірливу дитячу мову. Слід зазначити, що при ЗНМ у дитини відбувається порушення комунікативних функцій, вимовної сторони, фонематичних процесів та лексико-граматичної будови компонентів діяльності мовлення.

А. Павлюк, І. Пацула та О. Гуменюк також зазначають, що ЗНМ поділяється на первинний характер, який проявляється різноманітними мовленнєвими патологіями та вторинний, що містить зорові, слухові та інтелектуальні порушення [7, с. 116].

Науковиці поділяють причини виникнення ЗНМ на внутрішні та зовнішні, унаочнимо це за допомогою схеми (рис. 1.3). Слід зазначити, що необхідно з'ясувати причини мовленнєвих порушень для визначення методики корекційної роботи з дитиною [7, с. 118].

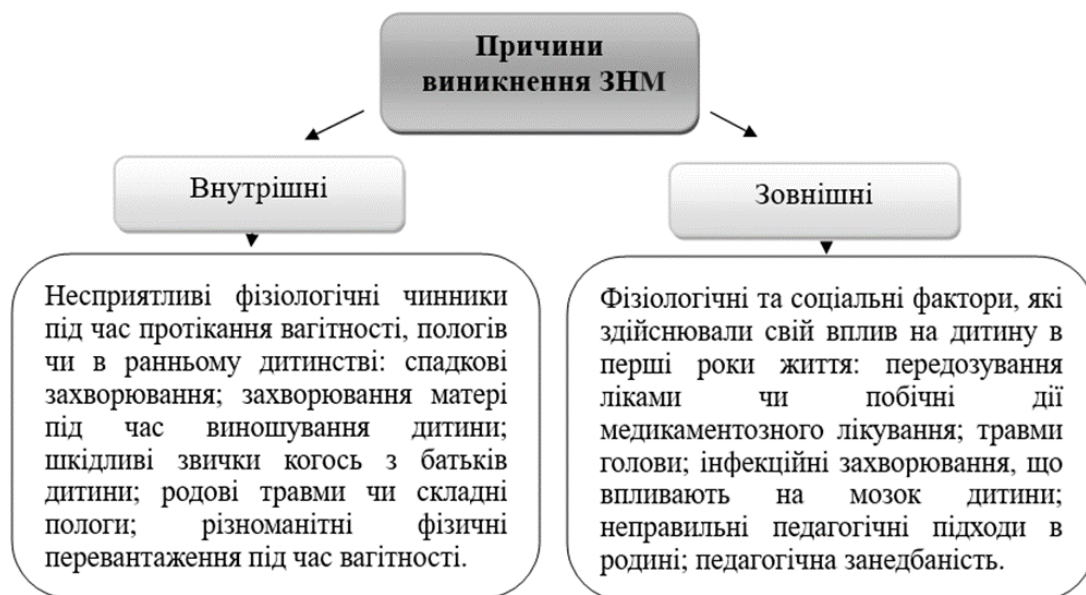

Рис. 1.3 Причини виникнення ЗНМ за А. Павлюк, І. Пацула та О. Гуменюк

Думка Х. Сайко та Ю. Шаблінської підтверджує наукові напрацювання вітчизняних дослідників, вони стверджують, що у дітей з нормотиповим слухом та інтелектом ЗНМ розуміють, як форму порушення мовлення, при якій виявляються зміни у всіх частин мовленнєвої системи, які стосуються як звукової, так і смислової сторони мовлення [39, с. 466].

Також С. Дарда зазначає, що прямий негативний вплив на мовленнєвий розвиток дітей має ураження кіркових та підкіркових структур мозку, а саме гностичних, моторних зон, слухової та зорової функцій, інтелектуальних відхилень та несприятливих життєвих умов виховання. Все це супроводжується порушенням різноманітних компонентів мовлення таких, як звуковимовна сторона, фонематичні процеси, лексична і граматична будова, смислова сторона мовлення. Внаслідок цього гальмується розвиток розумових здібностей, але з часом при усуненні труднощів у мовленні інтелектуальний розвиток нормалізується [8, с. 28]. Зазначимо, що ця гіпотеза підтверджує дослідження інших науковців.

М. Шеремет виділяє та описує 4 рівні недорозвинутого мовлення при ЗНМ, які висвітлюють типовий стан мовленнєвих компонентів зокрема лексичного (таблиця 1.1) [26, с. 236].

Рівні недорозвиненого мовлення при ЗНМ за М. Шеремет

№ та назва рівня	Характеристика мовлення	Опис
ЗНМ I	Повна або майже повна відсутність словесних засобів комунікації. Словниковий запас є обмеженим, складається зі звуконаслідувань, недорозвинених слів.	Діти використовують одне слово для різних дій чи предметів, виражають думки жестами чи інтонацією. Пасивний словник порівняно з активним більший, діти розуміють мовлення та виконують одноступеневі інструкції.
ЗНМ II	Відбувається лексичне збереження запасу, який розвивається на рівні побуту. З часом починаються з'являтися якісні прикметники та прислівники, іноді використовуються сполучники та займенники.	Діти заміщують назви частин предметів назвою самого предмета. Як наслідок поліпшується розуміння мовлення, розширюється активний та пасивний словник, можуть виконуватися двоступеневі інструкції.
ЗНМ III	В активному словнику переважають іменники та дієслова. Прикметники, що позначають якості предметів менш популярні.	Діти неправильно описують предмети за зовнішніми ознаками, називають частини предметів їх назвами, замінюють назви предметів на інші, які пов'язані з ними.
ЗНМ IV	Наявність звукових перестановок, складів та їх заміни, скорочення приголосних при їх збігу.	Діти відчують труднощі при підборі синонімів, споріднених слів та антонімів. Метафори, порівняння, слова з переносним значенням є складними у розумінні.

Кандидат психологічних наук І. Мартиненко зазначає, що поняття ЗНМ вміщує в собі різноманітні складні розлади мовлення та наголошує, що вони не пов'язані з порушенням аналізаторів і інтелекту, разом з тим у дошкільників порушене формування усіх компонентів системи мовлення, які відносяться до звукової та змістової сторін. Дослідниця зауважує, що у дошкільників з ЗНМ невербальні компоненти спілкування відстають у розвитку порівняно з

нормотиповими дітьми. Також розвиток мовленнєвої функції у дітей з ЗНМ протікає уповільнено що спричиняє несформованість різних складових системи мовлення. Як наслідок, це ускладнює сприйняття інформації від інших та комунікацію в соціумі та веде до затримки розвитку мислення, пізнавальної, узагальнювальної та регуляційної функції [28, с. 345].

Вітчизняні дослідники І. Марченко та Т. Пузир зазначають, що діти ЗНМ складають найчисельнішу групу серед тяжких порушень мовлення. У своїй науковій роботі автори пишуть, що первинною причиною виникнення ЗНМ є системне недорозвинення мовлення, яке спричиняє зниження можливостей вербальної комунікації. Через це у дошкільників з ЗНМ зменшується бажання у спілкуванні, що призводить до несформованості діалогічного та монологічного мовлення, відсутності інтересу в контакті з соціумом, відсутність комунікативної компетенції [30, с. 157].

М. Лемещук дає наступне визначення поняттю ЗНМ — це порушення, яке виникає на всіх рівнях організації мовлення та мови при нормотиповому розвитку слухової та інтелектуальної функції [24, с. 34].

Авторка визначає, що логопеди поділяють порушення мовлення на дві групи, а саме клініко-педагогічну та психолого-педагогічну, та описує другу групу [24, с. 35-36]. В. Тищенко описує першу групу – клініко-педагогічну, унаочнимо це за допомогою схеми [42, с. 166] (рис. 1.4).

Рис. 1.4 Класифікація порушення мовлення при ЗНМ за М. Лемещук та В. Тищенко

М. Лемещук підтримує думку Н. Гаврилової та класифікує причини виникнення ЗНМ, а саме зовнішні, внутрішні, органічні та соціальні. До зовнішніх, дослідниця відносить фізичні, хімічні та біологічні, такі як радіаційний вплив, шкідливі звички, віруси тощо; до внутрішніх – вік батьків та сімейні патології; до органічних – недорозвиток та ураження головного мозку у різний період розвитку плоду та дитини, порушення органів мовлення, материнські захворювання, фізична ослабленість дитячого організму; соціальні – нервова збудливість, білінгвізм, несприятливі умови виховання тощо [24, с. 37-38].

Узбекистанська дослідниця У. Бакірова пише, що загальне

недорозвинення мовлення у дітей супроводжується низьким рівнем сприйняття та зниженою розумовою діяльністю. У дітей з ЗМН знижена словесна пам'ять і продуктивність запам'ятовування. Дошкільники з ЗМН демонструють значне відставання від норми за всіма характеристиками довірливої уваги, їм притаманна схильність до репродуктивного типу діяльності та недостатній розвиток процесів уяви та зниження їх продуктивності, що негативно впливає на зв'язне дитяче мовлення. Науковиця пише, що у таких дітей права півкуля головного мозку домінує над лівою, що призводить до зниження можливостей роботи обох півкуль [1, с. 7-8].

В результаті власного дослідження І. Ільїна зазначає, що діти з ЗМН характеризуються порушенням центральних операцій у мозку, від яких залежить нормальне засвоєння мови, а саме процесів: метафоризації, умовиводу, узагальнення мовних явищ, семантичних замін, мовного контролю. [14, с. 9].

Отже, на основі опрацьованих науково-педагогічних джерел можемо дати власне визначення поняттю загальне недорозвинене мовлення, а саме — це порушення мовленнєвого розвитку, яке проявляється у складних аспектах формування всіх компонентів мовленнєвої системи, включаючи в себе фонетичний, лексичний, синтаксичний та семантичний аспекти та перешкоджає розумінню мовлення нормальній комунікації дитини в соціумі.

Також в роботі розглянуто та визначено основну симптоматику, рівні та причини виникнення ЗМН.

1.2 Особливості формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей з загальним недорозвиненням мовлення

Вітчизняна дослідниця О. Олефір погоджується з думкою І. Марченко та Т. Пузир, що ЗМН серед категорії дітей дошкільного віку є найпоширенішою патологією. Недоліки зального недорозвинення мовлення проявляються під час практичного застосування дошкільниками лексично-граматичних навичок.

Авторка зазначає, що дошкільний вік є важливим періодом для формування лексико-граматичних мовленнєвих сторін, саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток дитячого організму в цілому. Проте слід зауважити, що система мовлення в цьому віці є досить вразливого до різного роду патологій, що можуть мати негативний вплив на її кількісно-якісне формування, саме цей вплив спричиняє вторинні вади у різній дитячій діяльності, а саме освітній, комунікативній та пізнавальній [32, с. 153].

Правильне граматичне мовлення формується у дітей дошкільного віку під час активної комунікативної практики, як побічний ефект. Для того, щоб максимально засвоїти граматичні правила слід адаптувати мовленнєву діяльність до необхідних умов спілкування. Таким чином діти дошкільного віку розвивають здатність до використання граматичних правил та вживання вірної граматичної форми слів. В цьому і полягає сенс граматичної компетенції [19, с. 208].

О. Олефір наголошує на тому, що у дошкільників з ЗНМ формування звукової системи мовлення має певні особливості. Через форму сенсорної алалії, під час якої дитина не в змозі відтворити слова на імітаційному рівні – зазнає шкоди фонематичне розрізнення, імпресивне мовлення та словесні звукообрази. В умовах зниженого слухового контролю відбуваються заміни звуків, що схожі між собою акустично артикуляційними ознаками, через недоліки слухового сприймання [32, с. 154].

Дослідник Є. Соботович на основі результатів власного дослідження встановив, що у дітей з ЗНМ лексичне значення цілого ряду груп слів недостатньо сформоване, як наслідок це негативно впливає на вміння співвідносити ці групи із логічно пов'язаними категоріями на основі загальної семантичної ознаки. У дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ при виконанні завдань на угруповання слів, які семантично далекі між собою виникли труднощі, а схоже завдання лише з семантично близьким між собою словесним рядом викликає, ще більше помилок. У певних угруповання старші дошкільники часто помиляються та не можуть виділити загальну поняттєву

ознаку, а класифікують на основі функціонального значення, що притаманне для дітей молодшого та середнього дошкільного віку. При відповідях на поставлені питання, діти з ЗНМ виявляють неповне розуміння значення певних слів та демонструють нечіткі знання про родові та видові співвідношення [41, с. 13].

Також О. Олефір виділила особливості засвоєння слів дітьми із ЗНМ:

- Якщо в тексті наявне пряме пояснення значення слова, то дитина буде розуміти лише окремі слова;
- Дитини розуміє ситуацію, яку позначає слово, але не може пояснити його значення;
- Дошкільник припускається помилки коли здійснює перенесення слова на конкретну ситуацію у поданому тексті, а саме замінює його синонімом, не називає слово взагалі, або робить неправильний перенесення;
- Дитина дошкільного віку не може визначити та підібрати слова протилежні за значенням, при цьому додають до слова частку не-, це є свідченням низького рівня володіння узагальнювальної мовленнєвої функції;
- Сенс багатозначних слів та його значення часто є незрозумілими для дітей з ЗНМ.

У дітей з ЗНМ лексичні порушення мовлення проявляються у пізньому періоді формування лексичної системності. Відбувається затримка у процесі виділення центра і периферії семантичного поля [32, с. 154].

Дослідниці А. Архипова та С. Притиковська зазначають, що для дітей з ЗНМ властиві нестандартні відхилення при засвоєнні граматики та лексики, а саме:

- Структура речення не засвоюється;
- Діти не можуть об'єднати слова в речення;
- При формуванні речень часто пропускаються другорядні чи головні члени;
- Спотворюється зміст речень;

- Синтаксичні конструкції є обмеженими та непоширеними другорядними членами;
- Синтаксичні операції недостатньо сформовані;
- Діти часто неспроможні озвучити речення [33, с. 102].

У дітей дошкільного віку з ЗНМ можна помітити ускладнення при виборі лексичних та граматичних засобів для висловлення особистих думок, мовні операції несформовані до кінця. Також при вживанні лексично граматичних конструкцій діти допускають грубі помилки, унаочнимо це за допомогою схеми (рис. 1.5).

Рис. 1.5. Помилки у дітей дошкільного віку при вживанні лексико-граматичних конструкцій за А. Архиповою та С. Притиковською та

При ЗНМ дошкільники неправильно поєднують слова у реченнях, а саме припускаються помилок під час вживання відмінкових закінчень у прикметниках, займенниках, іменниках, числівниках, дієсловах; помилки при вживанні прийменниково-відмінкових конструкцій [33, с. 104].

Дослідниця З. Штанькевич у своїй науковій роботі «Особливості лексико-граматичної складової мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення» пише, що відповідно до статистики Всесвітньої організації охорони здоров'я 1 з 10 дітей на планеті має мовленнєві розлади та підтверджує думку О. Олефір та інших вітчизняних науковців, що найпоширенішим явищем у

старших дошкільників є порушення лексико-граматичної сторони мовлення [51, с. 302].

В. Лисенко, Н. Черниш та Ю. Максименко відзначають, що 80% українських дітей віком від 5 до 6 років мають порушення лексико-граматичної сторони мовлення, а це вказує на наявність ЗНМ. Дослідники зауважують, що дані порушення не проходять самостійно, дитина повинна відвідувати корекційні заняття з вузькопрофільними фахівцями [25, с. 122].

З. Штанькевич зазначає, що у дітей з ЗНМ, а саме порушенням лексико-граматичної сторони мовлення часто проявляється обмеженість словникового запасу, некоректне використання частин мови при спілкуванні, помилково вибудованому синтаксисі речень. Саме лексико-граматична мовленнєва сторона містить використання граматичних конструкцій та певних слів для успішної передачі інформації. Авторка описує особливості лексичної та граматичної складових, унаочнимо це за допомогою схеми (рис. 1.6).

Рис. 1.6 Особливості лексичної та граматичної складових за З. Штанькевич

Також дослідниця визначає, що складність порушень лексико-граматичної сторони залежить від рівня ЗНМ [51, с. 303].

На думку дослідниці А. Кібець діти дошкільного віку з ЗНМ хоч і мають пасивний словник, який наближений до норми, проте його актуалізація

викликає труднощі. Діти не знають багато слів, наприклад, назви різних квіток чи ягід, тварин, вони рідко використовують антоніми, а синоніми майже взагалі не використовують, через відсутність знань про назву елементу предмета вони замінюють її назвою самого предмета. Авторка зазначає, що дошкільникам з ЗНМ III рівня важко розрізнити іменникову однину та множину, дієслівну та прикметникову. Це свідчить про те, що при використанні слів дошкільнята орієнтуються на їх лексичне значення, більше ніж на граматичне.

Також при ЗНМ III рівня дієслівні роди минулого часу засвоюються у віці 4-5 років, а у нормотипових дітей в 3. Це проявляється наступним чином, дитина робить заміну дієслів минулого часу на дієслова теперішнього часу, а ще вони не можуть відрізнити дієслова доконаного та недоконаного видів [16, с. 148].

При важкому рівні ЗНМ дитина не в змозі засвоїти синтаксичні відмінкові значення. Їм важко, а інколи неможливо розрізнити та усвідомлювати значення лексичних та граматичних мовленнєвих одиниць, через це вони не можуть побудувати власне висловлювання. Великі труднощі викликають прийменниково-відмінкові конструкції іменників.

Дослідниця в роботі описала типові помилки дошкільників з ЗНМ II рівня:

- Замінюють форму одного відмінку іншим. Наприклад, родовий — у їжак, склянка сік; давальний — по море, по стежкам; знахідний — заєць, корова (замість зайця, корову); орудний — голкам, квітам, діткам.
- Застосовують типові форми. Наприклад, шляпка грибока, іс собаком тощо;
- Некоректно вживають відмінково-прийменникові конструкції, опускають або замінюють прийменники у висловлюваннях. Наприклад, школу, торбу (в школу, в торбу);
- Часто не розуміють сенс запитання та дають точну чи ситуативну відповідь. Наприклад, «З чого варять кашу?» - «їсти» [16, с. 149].

А. Кібець визначає особливості формування лексико-граматичної мовленнєвої сторони у дошкільників із ЗНМ III рівня, а саме:

- затримка в усвідомленні та впровадженні граматичних форм, а саме недостатнє розрізнення однини та множини іменників, дієслів, прикметників;
- не розуміння того, як префікси та суфікси можуть змінювати значення слів, а також відсутність навичок узагальнювати слова на різних рівнях лексики;
- слабка сформованість системи морфологічного творення слів;
- часто виникають труднощі в вирізненні морфологічних елементів;
- діти припускаються помилок під час узгодження числівників з іменниками, прикметників з іменниками в роді, числі та відмінку;
- не можуть повноцінно забезпечити трансформацію синтаксичної структури речення [16, с. 150].

На основі вище зазначеної інформації слід проаналізувати основні підходи організації освітнього процесу в закладах дошкільної освіти для дітей з ЗНМ згідно з нормативними актами у сфері дошкільної освіти.

Згідно зі статтею 12 Закону України «Про дошкільну освіту» дошкільний навчальний заклад для задоволення освітніх і соціальних потреб організовує корекційно-розвивальну роботу на підставі письмової заяви батьків або законних представників учня, учня, учня, особи, яка навчається, учня або вихованця. повинні формувати інклюзивні групи для дітей з особливими освітніми потребами. У статті 23 цього закону зазначено, що освітня програма може мати корекційно-розвивальний компонент для учнів, які цього потребують. Стаття 23 наголошує, що здобувачам освіти з особливими освітніми потребами необхідно проводити корекційні програми [34]. Можна зробити висновок, що згідно з українським законодавством у сфері освіти ЗДО зобов'язаний надавати корекційну допомогу дітям з ЗНМ.

Розробка освітньої програми для ЗДО відбувається на основі Базового компонента дошкільної освіти, який визначає, що однією з провідних цінностей дошкільної освіти є зміцнення психічного, фізичного та соціального

здоров'я дитини. Вихователі та пов'язані з ними працівники дошкільного закладу мають ставити на меті досягнення здобувачем освіти компетентності дитини старшого дошкільного віку в системі фізичного, психологічного, соціального та духовного розвитку. В базовому компоненті описано освітній напрям «Мовлення дитини», який передбачає розвиток у дошкільника мовленнєвої компетентності, яка поєднує в собі фонетичний, граматичний, лексичний, діалогічний, монологічний складові та визнає їх взаємозв'язок. Також передбачено розвиток комунікативної компетентності, яка вміщує в собі уміння дитини вільно спілкуватись у соціумі та художньо-мовленнєвої компетентності, а саме вміння сприймати та відтворювати художні твори й використовувати у власному мовленні художні засоби тощо [35]. Отже, на основі цього освітнього документа ЗДО має забезпечити усі необхідні умови для розвитку базових, а зокрема мовленнєвих компетенцій для дітей з ЗНМ.

С. Турчина-Приходько пише, що провідним напрямком корекційно-розвивальної роботи в закладах дошкільної освіти при роботі з дітьми з ЗНМ є формування лексико-граматичної сторони мовлення. Авторка зазначає, що на підставі основних засад Базового компонента дошкільної освіти, а також методичних логопедичних напрацювань фахівці формують корекційно-розвивальні програми, спрямовані на подолання ЗНМ у дітей.

Для підвищення рівня мовленнєвої компетентності, корекції ЗНМ у дітей необхідно проводити індивідуальні та групові форми роботи в безперервному режимі з урахуванням індивідуальних особливостей дошкільника. Авторка зазначає, що практикуючі фахівці для роботи з дітьми з ЗНМ повинні бути обізнані з психічними, фізіологічними, дидактичними принципами, з провідними засадами корекційно-розвивальних програм та з актуальним досвідом вітчизняних та зарубіжних практиків [46, с. 573].

Висновки до першого розділу

У першому розділі науково-дослідної роботи проведено теоретичний аналіз літературних джерел щодо аспектів формування лексико-граматичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Встановлено, що мовлення є провідним психічним процесом, який прямо впливає на гармонійний розвиток особистості дитини. Мовленнєві порушення мають негативний вплив, при виявленні таких порушень доцільне раннє втручання та корекційна робота.

Визначено поняття загального недорозвинення мовлення, а саме - це порушення мовленнєвого розвитку, яке проявляється в складних аспектах формування всіх компонентів мовленнєвої системи, включаючи фонетичну, лексичну, синтаксичну та семантичну сторони та заважає дитині розуміння мови та нормального спілкування в суспільстві. Встановлено, що ГНМ поділяють на первинний і вторинний, описано його рівні та причини виникнення, а саме зовнішній і внутрішній.

Також описано особливості формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з ЗНМ. Визначено, що дошкільний вік є важливим періодом для формування лексико-граматичних мовленнєвих сторін, саме в цей період відбувається інтенсивний розвиток дитячого організму в цілому. Саме лексико-граматична мовленнєва сторона охоплює використання граматичних конструкцій та певних слів для успішної передачі інформації. Діти з ЗНМ неправильно поєднують слова у реченнях, припускаються помилки під час вживання відмінкових закінчень у прикметниках, займенниках, іменниках, числівниках, дієсловах; помилки при вживанні прийменниково-відмінкових конструкцій.

Встановлено, що корекційно-розвивальна програма, націлена на корекцію ЗНМ, має бути безперервною базуватись на основних принципах нормативних актів у сфері освіти, а саме Базовому компоненті дошкільної освіти, враховувати особливості дитячого організму в цілому. Подальша робота полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці ефективності корекційних вправ на формування лексико-

граматичної сторони мовлення у дітей з загальним недорозвиненням мовлення.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ З ВИЗНАЧЕННЯ РІВНІВ СФОРМОВАНOSTІ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРОШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

2.1 Огляд діагностичних методик та інструментів для визначення рівнів сформованості лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Для здійснення дослідження рівнів лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення ми розробили та впровадили власну авторську методику на основі посібників Л. Трофименко «Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку» та А. Малярчук «Обстеження мовлення дітей» [45, 27].

Л. Трофименко у своєму посібнику для визначення лексичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку рекомендує використовувати кілька конкретних завдань, що дозволяють оцінити вміння дошкільника розуміти сенс слів, виділяти їх особливості, а також уміння класифікувати та порівнювати слова за різними ознаками. Завдання повинні містити визначення зайвого слова в поданому ряді, складання речень з поданими словами, а також здійснювати добір антонімічних пар.

Авторка наголошує, що під час діагностики слід звертати увагу на недоліки та відставання від норми, особливості виконання завдання, тривалість виконання, повноту та правильність відповідей на питання. Якщо дитина припускається помилки у конкретному завданні, слід дати подібну вправу, щоб впевнитись про наявність проблеми. Щоб оцінити дитячий лексикон слід аналізувати навички словотвору, вміння добирати антонімічні та синонімічні пари, узагальнювати інформацію тощо [45, с. 14].

Для того, щоб дослідити розвиток граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку слід вивчити стан сформованості системи морфологічної словозміни, унаочнимо це за допомогою схеми [45, с. 30].

Рис. 2.1 Особливості дослідження розвитку граматичної сторони мовлення за Л. Трофименко

Особливість дослідження полягає в тому, що необхідно визначити, чи володіє дошкільник навичками зміни основних частин мови за морфологічними категоріями та чи засвоєно їх граматичне значення [45, с. 32].

Дослідниця А. Малярчук у посібнику «Обстеження мовлення дітей» подає приклади різноманітних вправ з дидактичними малюнками, які допомагають здійснити обстеження активного та пасивного словника у дитини дошкільного віку. Авторка наголошує, що проблеми зі словником не завжди є показником загального недорозвинення мовлення, тому необхідно використовувати вправи з поєднанням, наприклад, дослідження граматичної будови мовлення [27, с. 5-6].

Здійснюючи обстеження граматичної будови мовлення слід, звертати увагу на те, чи вдасться дошкільнику описати сенс малюнків, їх сюжет;

зафіксувати чи це розповідне мовлення, чи просто перелік зображених предметів, без опису їх дій та якостей; складність побудови речень; граматичне оформлення; правильність вживання слів тощо. У дітей з нормальним мовленнєвим розвитком завдання подані в підручнику не викликають труднощів, а з ЗНМ часто виникають помилки [27, с. 6].

На основі рекомендацій дослідниць, а також їх дидактичних доробок ми розробили серію завдань «визначення рівня лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ», яка складається з двох блоків:

- перший блок спрямований на визначення особливостей розвитку лексичної сторони мовлення за допомогою 3 завдань;
- другий блок спрямований на визначення особливостей розвитку граматичної сторони мовлення за допомогою 5 завдань.

Авторська методика визначення рівня лексико-граматичного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ подана в додатках [Додаток А].

Отже, блок I авторської методики вміщує в себе 3 завдання для визначення особливостей розвитку лексичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ.

1. Завдання 1: «Назви та опиши». Мета цього завдання полягає у визначенні здатності дитини розуміти сенс та виділяти особливості поданих слів. Вихователь чи психолог повинен показати дитині зображення та попросити її назвати кожен предмет і описати його (наприклад, колір, форма, функція).

Інтерпретація результатів:

- Високий рівень: Дитина правильно називає всі предмети й дає детальні описи.
- Середній рівень: Дитина називає більшість предметів, але описи не завжди точні або повні.
- Низький рівень: Дитина не може назвати більшість предметів або дає дуже обмежені описи.

2. Завдання 2: «Знайди зайве слово». Мета даного завдання полягає у визначенні вміння дитини об'єднувати поняття різної семантичної місткості й позначати їх одним узагальнювальним словом. Вихователь чи психолог повинен показати дитині малюнки певного ряду слів (3 малюнки в кожному по 4 зображення), в якому одне слово не підходить до інших за змістом та попросити досліджуваного визначити зайве слово і пояснити власний вибір.

Інтерпретація результатів:

- Високий рівень: Дитина правильно визначає зайві слова та аргументує свій вибір.
- Середній рівень: Дитина правильно визначає більшість зайвих слів, але може не завжди вірно аргументувати свій вибір.
- Низький рівень: Дитина не може правильно визначити зайві слова або не може аргументувати свій вибір.

3. Завдання 3: «Протилежності». Мета прикінцевого завдання блоку І полягає в визначенні вміння дитини добирати антонімічні пари. Вихователь чи психолог по черзі зачитує слова й попросить, до кожного утворити антонімічну пару.

Інтерпретація результатів:

- Високий рівень: Дитина правильно та швидко добирає антонімічні пари.
- Середній рівень: Дитина правильно добирає антонімічну пару до більшості слів, але іноді використовує слова, які не зовсім підходять за змістом.
- Низький рівень: Дитина не може правильно добрати антонімічну пару або використовує слова, які зовсім не підходять.

Блок II авторської методики вміщує в себе 5 завдань для визначення особливостей розвитку граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ.

1. Завдання 1: «Склади речення». Мета даного завдання полягає в оцінці вміння дитини використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. Вихователь чи психолог повинен назвати

кілька слів, які належать до певної частини мови (іменник, дієслово, прикметник) та попросити дитину скласти речення, використовуючи ці слова.

Інтерпретація результатів:

- Високий рівень: Дитина складає граматично правильні речення з усіма словами.
- Середній рівень: Дитина складає речення, але допускає деякі граматичні помилки.
- Низький рівень: Дитина не може скласти речення або допускає багато граматичних помилок.

2. Завдання 2: «Закінчи речення». Мета такого завдання полягає в оцінюванні вміння дитини використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. Вихователю чи психологу слід почати речення і попросити дитину його завершити, використовуючи відповідні граматичні форми.

Інтерпретація результатів:

- Високий рівень: Дитина правильно завершує речення, використовуючи відповідні граматичні форми.
- Середній рівень: Дитина правильно завершує більшість речень, але іноді використовує неправильні форми.
- Низький рівень: Дитина не може правильно завершити більшість речень або використовує зовсім неправильні форми.

3. Завдання 3: «Виправ помилку». Мета полягає в оцінюванні вміння дитини ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. Вчитель чи психолог повинен прочитати дитині речення з наявними граматичними помилками та попросити виправити їх.

Інтерпретація результатів:

- Високий рівень: Дитина правильно виправляє всі граматичні помилки.
- Середній рівень: Дитина виправляє більшість помилок, але допускає деякі неточності.

- Низький рівень: Дитина не може виправити більшість помилок або допускає нові помилки.

4. Завдання 4: «Знайди неправильне слово». Мета даного завдання полягає в оцінюванні вміння дитини розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними. Вихователю чи психологу слід зачитати дитині речення, в якому одне слово використане неправильно, і попросити знайти це слово та замінити на правильне, пояснюючи свій вибір.

Інтерпретація результатів:

- Високий рівень: Дитина правильно знаходить і виправляє всі неправильні слова.

- Середній рівень: Дитина виправляє більшість неправильних слів, але допускає деякі неточності.

- Низький рівень: Дитина не може знайти та виправити більшість неправильних слів або допускає нові помилки.

5. Завдання 5: «Зміни форму слова». Мета прикінцевого завдання блоку II полягає в оцінюванні вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. Вихователь чи психолог демонструє дитині 3 групи малюнків де об'єкти подані в однині та множині. Перша група малюнків має на меті узгоджувати число іменників, друга та третя – узгоджувати іменник з дієсловом у числі та роді. При цьому слід використовувати наштотхувальні питання.

Інтерпретація результатів:

- Високий рівень: Дитина правильно змінює форму всіх слів.

- Середній рівень: Дитина змінює форму більшості слів, але допускає деякі неточності.

- Низький рівень: Дитина не може правильно змінити форму більшості слів або допускає багато помилок.

На основі отриманих результатів можна визначити, які типові помилки притаманні дітям дошкільного віку на основі чого розробити корекційні заняття.

Також слід звернути увагу на правила проведення діагностичних методик за рекомендацією О. Гриньової та Л. Терещенко, які у власному навчально-методичному посібнику з дитячої психодіагностики детально їх описують.

– Психолог при проведенні діагностичного дослідження повинен формувати рівноправну позицію спілкування для обох сторін, щоб дитина не відчувала домінування дорослого. Щоб реалізувати це завдання, необхідно правильно організувати робочий простір, наприклад, надати дитині змогу самостійно обрати місце за столом [6, с. 21].

– Регламентувати час, не перенавантажувати дитину довгим та нудним діагностуванням. Наприклад, якщо після виконання певного діагностичного завдання респондент втомився, слід зробити перерву, почитати щось, помалювати, погратись, а потім знову перейти до наступного етапу діагностики.

– Завдання для дітей дошкільного віку мають бути цікавими різноманітними в ігровій формі взаємодії.

– Чергувати використання вербального та невербального діагностичного матеріалу [6, с. 21].

– Слід створити сприятливий мікроклімат, щоб дитина почувалась комфортно, налагодити дружню взаємодію між психологом та дитиною.

– Дотримуватись психологічної етики, а саме збереження конфіденційної особистої інформації досліджуваної особи.

При проведенні діагностування були дотримані всі необхідні правила, включаючи створення комфортних умов для дітей та використання ігрової форми взаємодії, що забезпечило якісне отримання результатів. Завдяки цьому діти не відчували домінування дорослого, що дозволило максимально об'єктивно оцінити їхні мовленнєві здібності.

2.2 Дослідження рівнів лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення

Для визначення рівнів лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ II та III рівнів на констатувальному етапі, проведено дослідження на базі Інклюзивно-ресурсного центру Долинської міської ради. Вибірка складала 10 осіб старшого дошкільного віку - 4 жіночої статі та 6 чоловічої (рис. 2.9).

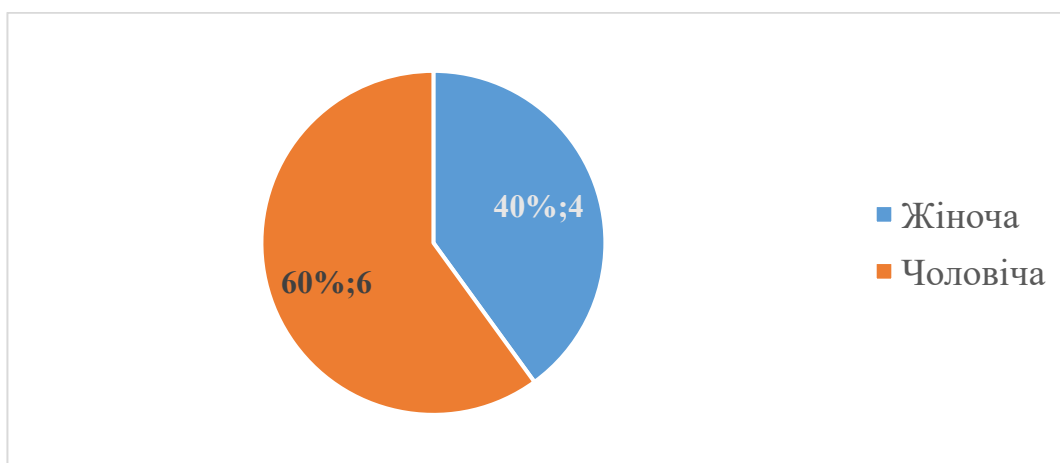

Рис. 2.9 Розподіл респондентів за статтю

Також відповідно до висновків спеціалістів Інклюзивно-ресурсного центру Долинської міської ради визначено, що 3 особи мають ЗНМ III рівня, а 7 осіб ЗНМ II рівня (рис. 2.10).

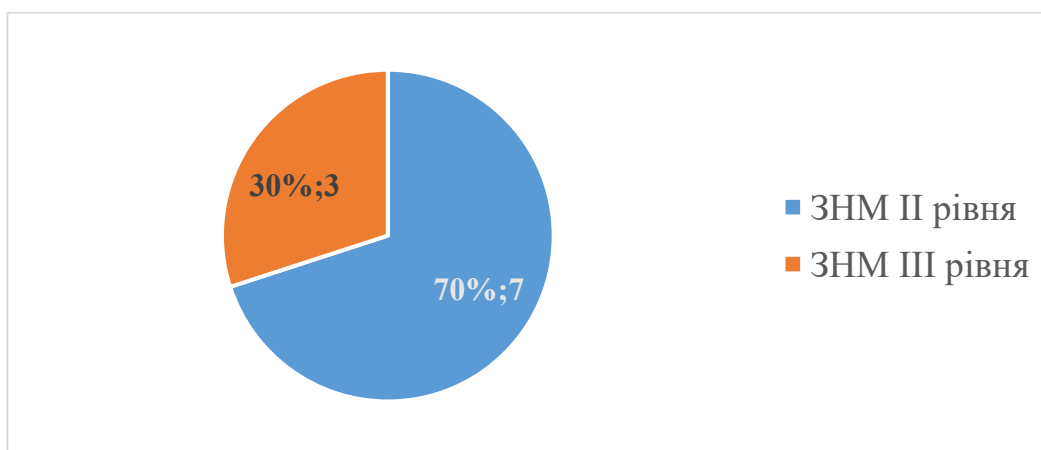

Рис. 2.10 Розподіл респондентів за рівнями ЗНМ

Відповідно, критеріями вивчення обрано такі:

Перший критерій – спрямовувався на визначення особливостей розвитку лексичної сторони мовлення і досліджувався за трьома показниками:

1. Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. За результатами дослідження встановлено, що 70% дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ демонструють низький рівень, не можуть правильно зрозуміти лексичне значення слів, визначити їх особливості та часто плутаються в поясненнях. 30% дітей мають середній рівень, можуть зрозуміти значення більшості слів, проте допускають неточності у виділенні їх особливостей. Високого рівня не зафіксовано.
2. Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У 75% дітей визначено низький рівень цього вміння – вони не здатні об'єднати предмети чи поняття за спільною ознакою та коректно застосувати узагальнююче слово. 25% демонструють середній рівень, проте їхні відповіді не завжди аргументовані й послідовні.
3. Уміння добирати антонімічні пари. 70% дітей мають труднощі в доборі антонімів і демонструють низький рівень за цим показником, що підтверджується помилками чи відсутністю відповідей. У 30% дітей виявлено середній рівень, проте їх відповіді іноді не відповідають змісту завдань.

Другий критерій – спрямовувався на визначення особливостей розвитку граматичної сторони мовлення за п'ятьма показниками:

1. Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. 80% дітей показали низький рівень, формулюючи речення з помилками чи непослідовністю. Лише 20% продемонстрували середній рівень, здатність частково інтегрувати частини мови.
2. Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. 70% дітей мали труднощі з правильним завершенням речення,

виявивши низький рівень. 30% показали середній рівень, але їхні відповіді потребували уточнень.

3. Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. 85% дітей не змогли виправити навіть базові помилки, що свідчить про низький рівень за цим показником. Лише 15% продемонстрували середній рівень, знаходячи деякі помилки.
4. Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. 75% дітей мають низький рівень, не змогли коректно замінити слова. 25% дітей досягли середнього рівня, проте допускають значну кількість помилок.
5. Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. 80% дітей показали низький рівень цього вміння, припускаючи помилки в словозміні. 20% мали середній рівень із незначними помилками.

До кожного показника було розроблено діагностичні завдання, що дозволили оцінити рівень сформованості мовленнєвих навичок у дітей. Результати вказують на домінування низького рівня розвитку мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ, що підтверджує необхідність розробки цілеспрямованих корекційних заходів. (рис. 2.11).

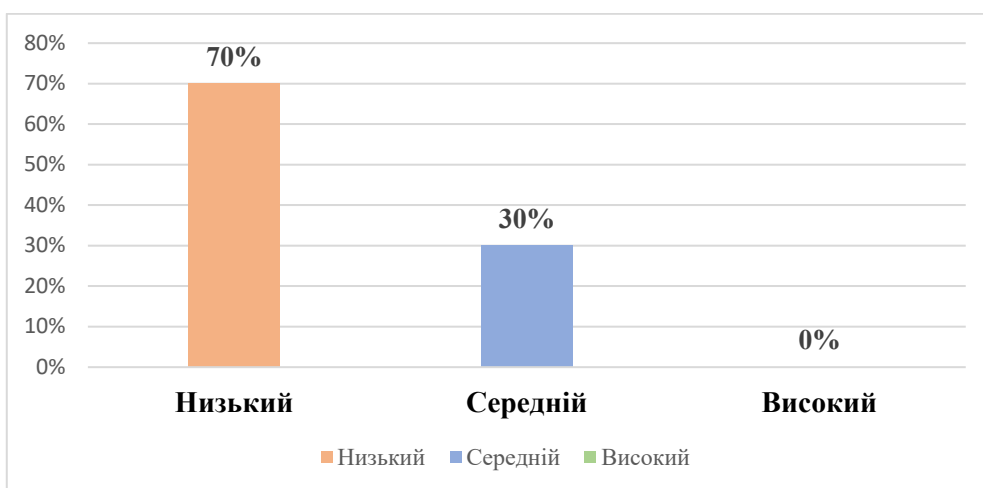

Рис. 2.11 Рівні лексичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ

Відповідно, критеріями вивчення обрано такі:

Другий критерій – спрямовувався на визначення особливостей розвитку граматичної сторони мовлення і досліджувався за п'ятьма показниками:

1. Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. У 80% дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ виявлено низький рівень, що виражається в неспроможності скласти речення без значних помилок або у формулюванні незв'язних висловлювань. 20% дітей демонструють середній рівень, хоча їхні речення мають деякі граматичні неточності. Високого рівня не зафіксовано.
2. Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. У 80% дітей виявлено низький рівень, що проявляється у використанні неправильних форм при завершенні речень або у незавершених конструкціях. 20% мають середній рівень, використовуючи правильні граматичні форми здебільшого правильно, але з окремими помилками.
3. Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. 80% дітей демонструють низький рівень, не можуть знайти або виправити більшість граматичних помилок, часто допускаючи нові. 20% мають середній рівень, виправляючи більшість помилок, але допускаючи певні неточності.
4. Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. Низький рівень характерний для 80% дітей, які не можуть визначити неправильні слова і замінюють їх на некоректні. 20% демонструють середній рівень, хоча їхні виправлення містять деякі неточності.
5. Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. У 80% дітей низький рівень, що проявляється у значних труднощах зі зміною граматичних форм більшості слів. 20% демонструють середній рівень, допускаючи окремі неточності.

До кожного показника було розроблено діагностичні завдання, які дозволили оцінити рівень сформованості граматичних навичок у дітей. Результати свідчать, що у 80% респондентів спостерігається низький рівень розвитку граматичної сторони мовлення, у 20% – середній, а високого рівня не виявлено, що є типовим для дітей із ЗНМ. Ці дані підтверджують необхідність подальшої роботи над розвитком граматичних умінь. (рис. 2.12).

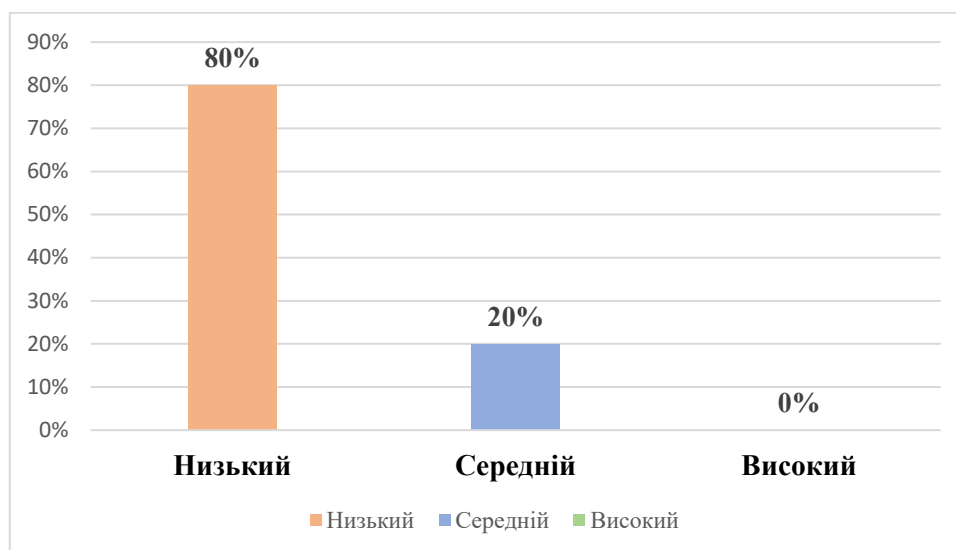

Рис. 2.12 Рівні граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ

Відповіді респондентів на констатувальному етапі подані в додатках [Додаток Б].

- Висновок до аналізу відповідей респондентів:
- Аналіз відповідей респондента №1 із ЗНМ II рівня свідчить про значні труднощі в розвитку лексичної та граматичної сторін мовлення, що виявляється у наступному:
 - Перший критерій – лексична сторона мовлення:
 - Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I дитина продемонструвала низький рівень, неправильно назвавши предмет («плаття» замість «сукня») та допустивши лексичні помилки («червона», «коричний»). Визначення функцій предметів

було неточним, відповіді були спрощеними та не відповідали завданням («гавкає»).

- Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 респондент частково правильно визначив зайві слова, але аргументація була нечіткою та неконкретною («бо не їдять»).

- Вміння добирати антонімічні пари. У завданні №3 антоніми до слів «сумний» («радий») і «добрий» («вірний») були визначені неточно, що вказує на незасвоєність понять протилежності.

- Другий критерій – граматична сторона мовлення:

- Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. У завданні №1 блоку II респондент побудував речення з помилками у граматичному узгодженні слів («Ловити великий кіт»).

- Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. У завданні №2 відсутність правильних відмінкових форм («Лялька», «Миш», «Дом») вказує на незасвоєність граматичних правил.

- Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. Завдання №3 респондент виконав невірно, не виправивши жодної помилки.

- Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. У завданні №4 всі слова були визначені неправильно, що свідчить про труднощі з логічним мисленням.

- Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. У завданні №5 була правильно виконана лише одна частина, тоді як інші граматичні форми сформовані з помилками.

- Отримані результати вказують на низький рівень сформованості мовленнєвих навичок, особливо у сфері граматичної сторони мовлення. Це свідчить про необхідність посилення роботи над розвитком лексичних і граматичних навичок через спеціальні корекційно-розвивальні програми.

- Висновок до аналізу відповідей респондентів:

- Аналіз відповідей респондента №2 із ЗНМ II рівня показує певні досягнення в розумінні та використанні мовлення, але також виявляє суттєві труднощі в розвитку лексичної та граматичної сторін мовлення.

- Перший критерій – лексична сторона мовлення:

- Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I респондент назвав усі предмети, але припустився незначних помилок у вимові («м'як» замість «м'яч», «плаття» замість «сукня»). При описі предметів дитина вірно визначила колір і властивості, але допустила помилки у вимові («коричневий» замість «коричневий», «пусистий» замість «пухнастий») та у формі слів («іграти» замість «грати», «короткая» замість «коротка»).

- Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 дитина зробила 2 помилки, неправильно визначивши зайві слова («кінь», «капуста»), але у третьому випадку коректно аргументувала вибір слова «тюльпан» як зайвого («бо квітка»).

- Уміння добирати антонімічні пари. У завданні №3 дитина правильно визначила більшість антонімів, проте використання слова «щасливий» замість «веселий» до слова «сумний» вказує на обмежений словниковий запас. У деяких випадках антоніми формувалися зі слів-росіянізмів («плохий», «ночь»).

- Другий критерій – граматична сторона мовлення:

- Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. У завданні №1 блоку II респондент показав незрозуміле структурування речень («Кіт ловити вдома»), що свідчить про складнощі у синтаксичному узгодженні.

- Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. У завданні №2 відповіді «Мяч», «Миша», «Дома» демонструють недотримання правил використання відмінкових форм.

- Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. У завданні №3 були виправлені не всі помилки, наприклад, «на стол» замість «на столі».

- Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. У завданні №4 респондент правильно визначив лише одну помилку, що свідчить про недостатній рівень розуміння.

- Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. Завдання №5 виконано повністю невірно, що вказує на незасвоєння правил зміни граматичних форм.

- Отримані результати свідчать, що респондент №2 має середній рівень розвитку лексичної сторони мовлення завдяки здатності називати предмети й аргументувати деякі відповіді, але низький рівень розвитку граматичної сторони мовлення через численні помилки у побудові речень, використанні відмінків та узгодженні форм слів. Це підтверджує необхідність цілеспрямованої корекційної роботи, зокрема у напрямках формування граматичних навичок і збагачення словникового запасу.

- Висновок до аналізу відповідей респондентів:

- Аналіз відповідей респондента №3 із ЗНМ II рівня демонструє деякі досягнення у виконанні завдань, проте загалом свідчить про наявність значних труднощів у розвитку як лексичної, так і граматичної сторін мовлення.

- Перший критерій – лексична сторона мовлення:

- Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I респондент правильно назвав м'яч, але замість «собака» використав ім'я тварини («Боня»), а замість «сукня» – зменшувальну форму «платтячко». В описах були правильні характеристики форми та кольору («красний і круглий»), але для собаки відповіді були неточними («чорний і добрий»), що вказує на обмежений словниковий запас. Слово «салатовий свет» свідчить про порушення вимови та лексичні помилки.

- Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 респондент правильно визначив зайве слово для перших двох груп із чіткою аргументацією, але припустився помилки у третій групі, обравши «йолка» замість «тюльпан».

- Уміння добирати антонімічні пари. У завданні №3 антоніми підібрано правильно для більшості слів, але замість слова «злий» використано «плохо», а замість «тепло» – «лід», що свідчить про обмеженість у словниковому запасі та труднощі з розумінням сенсу.

- Другий критерій – граматична сторона мовлення:

- Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. У завданні №1 блоку II респондент правильно склав одне речення, але у першому припустився помилок у логічному поєднанні слів («Кіт і великий ловив»).

- Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. У завданні №2 були допущені помилки у формуванні відмінкових закінчень («Ігрушка», «Мишка», «Хата»), що свідчить про часткове розуміння, але недостатню сформованість навичок.

- Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. Завдання №3 не виконано правильно, жодна помилка не виправлена.

- Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. У завданні №4 виправлено лише дві помилки, що свідчить про недостатній рівень розуміння.

- Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. Завдання №5 виконано неправильно, усі форми сформовані невірно, що вказує на значні труднощі у засвоєнні граматичних правил.

- Результати респондента №3 свідчать про середній рівень розвитку лексичної сторони мовлення, зокрема здатність називати предмети та частково пояснювати їхні властивості. Однак граматична сторона мовлення перебуває на низькому рівні через численні помилки у формуванні речень, використанні граматичних форм та виправленні помилок. Для покращення мовленнєвих

навичок необхідна спрямована корекційна робота з акцентом на розвиток граматичної компетенції та збагачення словникового запасу.

- Висновок до аналізу відповідей респондентів:
- Аналіз відповідей респондента №4 із ЗНМ III рівня показує доволі високий рівень виконання завдань, проте із певними неточностями, що вказують на необхідність подальшого вдосконалення мовленнєвих навичок.
- Перший критерій – лексична сторона мовлення:
 - Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I респондент правильно назвав усі предмети та описав їх властивості повними реченнями. Проте були допущені незначні помилки у формулюванні окремих слів («охраняє»), що свідчить про недостатню сформованість деяких лексичних навичок.
 - Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 респондент успішно визначив зайві предмети та надав вірну аргументацію, використовуючи повні речення, що демонструє високий рівень цього вміння.
 - Уміння добирати антонімічні пари. У завданні №3 більшість антонімічних пар були підібрані правильно, проте є неточності («пече» замість антоніма до «холодно», «ідем» до слова «стояти»), що вказує на певні обмеження у словниковому запасі.
- Другий критерій – граматична сторона мовлення:
 - Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. У завданні №1 блоку II респондент частково правильно склав речення («Кіт ловить великий мишей», «Сонце світить жовтогарячим»), але були допущені помилки у відмінкових формах («мишей» замість «мишу»).
 - Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. У завданні №2 відповіді здебільшого правильні, проте труднощі із узгодженням форм («Друг», «Нас») свідчать про часткову сформованість цього вміння.

- Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. У завданні №3 не всі помилки були виправлені, що вказує на потребу вдосконалення навичок виправлення граматичних неточностей.

- Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. У завданні №4 дитина припустилася лексичних помилок («Птах летить, бо ходить на траву»), що свідчить про недостатню сформованість логічного мислення.

- Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. У завданні №5 респондент продемонстрував розуміння числових форм іменників, проте припустився помилок у їх узгодженні з дієсловами у числі та роді.

- Результати респондента №4 свідчать про високий рівень розвитку лексичної сторони мовлення, зокрема здатність називати предмети, аргументувати відповіді та використовувати повні речення. Проте граматична сторона мовлення перебуває на середньому рівні через труднощі з узгодженням форм, виправленням помилок та логічним структуруванням речень. Це підкреслює потребу у спрямованій корекційній роботі, зокрема в напрямках вдосконалення граматичних навичок і логічного мислення.

Висновок до аналізу відповідей респондентів:

Аналіз відповідей респондента №5 із ЗНМ II рівня виявив значні труднощі у виконанні завдань, що свідчить про низький рівень сформованості лексичної та граматичної сторін мовлення.

Перший критерій – лексична сторона мовлення:

1. Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I респондент припустився помилок у вимові («мячик» замість «м'ячик», «шукня» замість «сукня») та використовував зменшувальні форми («собачка»). Опис м'яча був правильним, але з використанням росіянізму («розовий» замість «рожевий»). Характеристика пса («мягкий») та опис властивостей предметів містили грубі лексичні

помилки («граця», «гавкає», «празнік»), що свідчить про труднощі у розумінні та формулюванні сенсу слів.

2. Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 респондент не зміг правильно визначити зайве слово, що свідчить про невміння об'єднувати поняття різної семантичної місткості.

3. Уміння добирати антонімічні пари. У завданні №3 більшість антонімічних пар були підібрані правильно за сенсом, але майже всі слова сформульовані неправильно («щастя», «тепле», «довго», «вечір», «бізи»), що вказує на труднощі у формуванні лексичних зв'язків.

Другий критерій – граматична сторона мовлення:

1. Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. Завдання №1 блоку II виконано невірною, що свідчить про труднощі у побудові речень.

2. Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. У завданні №2 респондент використав неправильні форми слів («Кукла», «Миш», «Трава»), що свідчить про відсутність засвоєння відмінкових форм.

3. Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. У завданні №3 респондент не зміг виправити жодну помилку, що вказує на низький рівень граматичних навичок.

4. Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. У завданні №4 респондент припустився численних помилок, що підтверджує складнощі із засвоєнням граматичних правил.

5. Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. Завдання №5 виконано лише частково. Респондент не вміє узгоджувати іменники з дієсловами у числі та роді («один і два», «один і три вони», «смішне»), що вказує на труднощі зі зміною граматичних форм слів.

Результати респондента №5 демонструють низький рівень розвитку лексичної та граматичної сторін мовлення. Особливо складними є завдання, пов'язані із засвоєнням граматичних форм, побудовою речень, формуванням лексичних зв'язків та узгодженням слів. Це свідчить про необхідність інтенсивної корекційної роботи, зокрема у напрямках покращення вимови, розширення словникового запасу та засвоєння базових граматичних правил.

- Висновок до аналізу відповідей респондентів:
- Аналіз відповідей респондента №6 із ЗНМ II рівня показує, що дитина має певні навички у виконанні завдань, проте виявляє значні труднощі в розвитку як лексичної, так і граматичної сторін мовлення.
- Перший критерій – лексична сторона мовлення:
 - Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I респондент назвав усі предмети, проте припустився незначних лексичних помилок («плата»). В описах предметів також були помилки: замість «круглий» використано «коло», пес описаний частково правильно («рижий і великий»), а слово «цвет» є росіянізмом.
 - Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 респондент допустив помилки у визначенні зайвого слова в перших двох групах, а в третій відповів правильно, але з неточною аргументацією.
 - Уміння добирати антонімічні пари. У завданні №3 антоніми підібрані правильно за сенсом, проте містили лексичні помилки («рада», «гарячий», «поганий», «ніч», «біжить»), що свідчить про труднощі у формуванні лексичних зв'язків.
- Другий критерій – граматична сторона мовлення:
 - Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. У завданні №1 блоку II респондент сформулював речення з помилками («Великий кіт ловиця», «Сонечко жовте»), що свідчить про складнощі з граматичними формами дієслів та узгодженням прикметників з іменниками.

- Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. У завданні №2 респондент продемонстрував помилки у відмінкових формах («Дітками», «Сіроманку», «Будки»).

- Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. Завдання №3 і №4 виконано невірно, що свідчить про незасвоєність навичок виправлення граматичних помилок.

- Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. У завданні №4 респондент припустився численних помилок, що підтверджує низький рівень розуміння.

- Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. Завдання №5 виконано неправильно, що свідчить про складнощі у зміні граматичних форм слів.

- Результати респондента №6 демонструють середній рівень розвитку лексичної сторони мовлення, зокрема здатність називати предмети, але зі значними помилками в описах і підборі слів. Граматична сторона мовлення перебуває на низькому рівні через численні помилки у побудові речень, узгодженні слів і виправленні помилок. Це свідчить про необхідність інтенсивної корекційної роботи, спрямованої на вдосконалення граматичних і лексичних навичок.

- Аналіз відповідей респондента №7 із ЗНМ II рівня свідчить про значні труднощі у формуванні як лексичної, так і граматичної сторін мовлення, що вплинуло на результати виконання завдань.

- Перший критерій – лексична сторона мовлення:

- Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I респондент назвав більшість предметів, проте допустив лексичні помилки, зокрема, замість «сукня» сказав «кофта», що є невірним визначенням. Опис предметів був за сенсом правильним, але граматично некоректно сформованим.

- Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 респондент правильно визначив зайві слова у двох перших групах, але припустився помилки у третій, обравши «ялина» замість «тюльпан».

- Уміння добирати антонімічні пари. Завдання №3 не було виконано правильно, жодна антонімічна пара не була утворена вірно, що свідчить про значні труднощі з розумінням значень слів та їх протилежностей.

- Другий критерій – граматична сторона мовлення:

- Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. У завданні №1 блоку II респондент не виконав завдання правильно, що свідчить про складнощі із побудовою речень та інтеграцією частин мови.

- Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. Завдання №2 не виконано, що вказує на недостатнє засвоєння граматичних форм.

- Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. Завдання №3 респондент не виконав правильно, не ідентифікувавши та не виправивши жодної помилки.

- Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. Завдання №4 виконано невірно, що свідчить про недостатню сформованість навичок розпізнавання сенсу слів.

- Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. У завданні №5 респондент також не продемонстрував засвоєння граматичних правил.

- Результати респондента №7 демонструють низький рівень розвитку лексичної сторони мовлення, зокрема здатність називати предмети і об'єднувати поняття, проте з лексичними помилками. Граматична сторона мовлення також перебуває на низькому рівні через нездатність виконувати завдання, пов'язані з побудовою речень, використанням форм слів і

виправленням помилок. Це вказує на необхідність інтенсивної корекційної роботи, спрямованої на вдосконалення як лексичних, так і граматичних навичок.

- Висновок до аналізу відповідей респондентів:

- Аналіз відповідей респондента №8 із ЗНМ III рівня демонструє доволі високий рівень виконання завдань, проте із певними недоліками, які вказують на наявність труднощів у формуванні лексичних та граматичних навичок.

- Перший критерій – лексична сторона мовлення:

- Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I респондент правильно назвав усі предмети, проте допустив кальку, використавши слово «платя» замість «сукня». Опис предметів і їх функцій був правильним за сенсом, але містив лексичні помилки.

- Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 респондент визначив усі зайві слова правильно, але аргументація була частково неточною («тюльпан» названий просто «квіткою»).

- Уміння добирати антонімічні пари. У завданні №3 антонімічні пари були утворені правильно за сенсом, проте містили лексичні помилки, наприклад, «смієця» замість «сміється».

- Другий критерій – граматична сторона мовлення:

- Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. Завдання №1 блоку II виконано на половину правильно, що свідчить про часткову сформованість навичок побудови речень.

- Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. У завданні №2 відповіді («Ігрушками», «Мишу», «Себе в дом») вказують на часткове розуміння відмінкових форм, але супроводжувалися лексичними помилками.

- Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. У завданні №3 респондент виправив лише одну граматичну помилку, що вказує на труднощі з виявленням і корекцією граматичних неточностей.

- Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. Завдання №4 виконано вірно, що демонструє сформованість базових навичок у цій сфері.

- Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. У завданні №5 респондент правильно визначив число іменників, проте допустив помилки в узгодженні іменників із дієсловами у числі та роді.

- Результати респондента №8 свідчать про середній рівень розвитку лексичної та граматичної сторін мовлення. Лексична сторона демонструє переважно правильне розуміння значень слів і логічне формулювання, проте із певними лексичними помилками. Граматична сторона перебуває на середньому рівні через помилки у побудові речень, відмінкових формах і узгодженні слів. Для покращення результатів необхідна подальша корекційна робота, спрямована на вдосконалення граматичних навичок та усунення лексичних помилок.

- Висновок до аналізу відповідей респондентів:

- Аналіз відповідей респондента №9 із ЗНМ II рівня показує низький рівень розвитку лексичної та граматичної сторін мовлення, що вплинуло на результати виконання завдань.

- Перший критерій – лексична сторона мовлення:

- Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I респондент дав неправильні визначення («шарік» замість «м'яч», «плаття» замість «сукня»). Опис предметів містив численні лексичні помилки: «великий красний», «коричневий м'який», «салатове нарядна».

- Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 респондент не впорався із

завданням, що свідчить про неспроможність об'єднувати поняття різної семантичної місткості та позначати їх узагальнювальним словом.

- Уміння добирати антонімічні пари. У завданні №3 лише дві антонімічні пари були сформульовані правильно, інші відповіді були помилковими, що свідчить про труднощі в розумінні протилежностей і формулюванні антонімів.

- Другий критерій – граматична сторона мовлення:

- Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. У завданні №1 блоку II респондент не виконав завдання правильно, що свідчить про труднощі із побудовою речень та використанням граматичних структур.

- Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. Завдання №2 не було виконано, що свідчить про відсутність сформованих навичок у цій сфері.

- Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. У завданні №3 респондент не зміг виправити жодну помилку, що свідчить про низький рівень сформованості граматичних навичок.

- Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. Завдання №4 виконано невірно, що свідчить про труднощі у розпізнаванні та корекції помилок.

- Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. Завдання №5 також не було виконано правильно, що вказує на невміння змінювати граматичні форми слів.

- Результати респондента №9 демонструють низький рівень сформованості як лексичної, так і граматичної сторін мовлення. Лексична сторона мовлення характеризується неправильними визначеннями, численними помилками в описах і невмінням об'єднувати поняття. Граматична сторона свідчить про неспроможність побудови речень, виправлення помилок і зміни граматичних форм. Це вказує на необхідність

комплексної корекційної роботи, спрямованої на вдосконалення основних мовленнєвих навичок.

Висновок до аналізу відповідей респондентів:

Аналіз відповідей респондента №10 із ЗНМ III рівня демонструє середній рівень сформованості лексичних та граматичних навичок, зокрема з наявністю певних помилок у виконанні завдань.

Перший критерій – лексична сторона мовлення:

1. Здатність розуміти лексичне значення слів та виділяти їх особливості. У завданні №1 блоку I респондент визначив усі предмети, дав їх вірний опис і характеристику розгорнутими реченнями, проте допустив незначні лексичні помилки.

2. Вміння об'єднувати поняття різного семантичного значення й позначати узагальнюючим словом. У завданні №2 респондент правильно визначив усі зайві слова, але припустився помилки в аргументації («стуло деревяне»), що супроводжувалося граматичними помилками.

3. Уміння добирати антонімічні пари. У завданні №3 антоніми були підібрані правильно, але спостерігалися неточності, наприклад, у формулюванні антоніма до слова «день» – «вночі», що свідчить про незначну невпевненість у виборі правильних пар.

Другий критерій – граматична сторона мовлення:

1. Вміння використовувати граматичні структури та інтегрувати різні частини мови в одному реченні. У завданні №1 блоку II респондент частково правильно побудував речення («Великий кіт ловить мишка», «Жовтогарячий сонце світить ясно»), проте припустився помилок у відмінкових формах і узгодженні слів.

2. Вміння використовувати правильні граматичні форми для завершення речення. У завданні №2 відповіді («Сама», «Крису», «Діток») свідчать про труднощі у використанні правильних форм слів.

3. Вміння ідентифікувати та виправляти граматичні помилки в реченнях. У завданні №3 респондент виправив більшість помилок, що свідчить про середній рівень граматичної компетентності.

4. Вміння розпізнавати неправильне використання слів та замінювати їх правильними за лексичним значенням. У завданні №4 респондент зміг правильно ідентифікувати й виправити більшість помилок.

5. Вміння дитини правильно змінювати граматичні форми слів. Завдання №5 виконано частково, що свідчить про певні труднощі зі зміною граматичних форм слів.

Результати респондента №10 демонструють середній рівень сформованості лексичної та граматичної сторін мовлення. Лексична сторона характеризується вмінням правильно називати предмети та давати їх опис, але із незначними помилками. Граматична сторона свідчить про часткову сформованість навичок побудови речень, виправлення помилок і зміни форм слів. Для покращення результатів необхідно зосередити корекційну роботу на вдосконаленні граматичних умінь і точності лексичних формулювань.

На основі проведеного дослідження встановлено, що респонденти з III рівнем ЗНМ схильні до середнього рівня лексико-граматичної сторони мовлення, а з II рівнем ЗНМ до низького.

Отримані відповіді демонструють різний рівень лексико-граматичної сторони мовлення де більшість респондентів мають проблеми з узгодженням слів, побудовою речень. Виявлені помилки свідчать про те, що у дітей з ЗНМ є потреба у додатковій мовленнєвій корекції, спрямованій на вдосконалення лексико-граматичної сторони мовлення.

Висновки до другого розділу

У другому розділі науково-дослідної роботи проведено огляд діагностичних методик та інструментів для визначення рівнів розвитку лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з

ЗНМ II та III рівні. На основі методичних та дидактичних напрацювань вітчизняних досліджень Л. Трофименко та А. Малярчук укладено авторську методику для оцінки лексичних та граматичних навичок дітей.

Результати дослідження висвітлили, що більшість дошкільників мають низький рівень лексичної сторони мовлення, не можуть правильно назвати предмети, давати повні описи та правильно визначати зайві слова в запропонованому ряді. Встановлено, що діти часто роблять граматичні помилки, не можуть скласти речення чи виправляти граматичні помилки в тексті, формують неправильні закінчення слів, неправильно їх відмінюють тощо.

Встановлено, що 30% дітей з ЗНМ II рівня мають низький рівень лексико-граматичної сторони мовлення, тоді як діти з ЗНМ III рівня схильні до середнього і складають 70% респондентів. Отримані результати підтверджують наявність значних мовленнєвих порушень у дітей старшого дошкільного віку та вказують на необхідність розробки та проведення корекційних занять з врахуванням індивідуальних особливостей респондентів.
– представити результати кількісні за критеріями по рівням

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНОЇ СТОРОНИ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ 5-6 РОКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

3.1. Проведення організаційно-педагогічного експерименту з впровадження корекційних вправ з формування лексико-граматичної сторони мовлення

При розробці корекційних вправ ми орієнтувались не лише на особливості нестандартного розвитку мовлення, при якому відстежується відставання у певних аспектах мовної функції у дітей дошкільного віку, а й на засади сучасної дошкільної лінгводидактики. Саме ця наука пропонує ознайомитись з досвідом вітчизняних дослідників у методиці навчання дошкільників української мови та має певні особливості, які відрізняються від шкільного курсу мови. Дослідниця О. Богуш наголошує, що об'єктом сучасної дошкільної лінгводидактики є навчально-мовленнєва діяльність дітей в ЗДО, а саме організація цілеспрямованого процесу активного використання мови для передачі та засвоєння набутого досвіду, налагодження вільної комунікації, що сприятиме повноцінному розвитку особистості [3, с. 17-18]

На основі цього М. Кляп зазначає, що логопедична робота має бути цілісною і не лише розвивати у дітей мовленнєві навички, а й вміння використовувати методи та прийоми для самостійного практичного застосування [18, с. 135].

Також слід взяти до уваги думку вітчизняного дослідника В. Левицький, який зазначає, що при розробці корекційних занять з розвитку мовлення у дітей дошкільного віку з ЗНМ потрібно організувати роботу над словом, реченням та зв'язним мовленням. Правильно сформовані завдання допоможуть сформувати у дошкільнят лексичну складову мовлення. На думку

вченого даний напрям є надзвичайно важливим, адже за допомогою виконання завдань дитина розвиває активний та пасивний словник, починає усвідомлювати та обробляти інформацію, що приходить ззовні, починає формувати власні мовленнєві висловлювання, завдяки чому транслює необхідну інформацію співрозмовнику. В. Левицький рекомендує на першому етапі формування корекційних завдань впроваджувати завдання, які спрямовані на уточнення категоріального значення слова, яке сприяє розширенню дитячого словника [23, с. 170-171].

На основі даних рекомендацій ми розробили корекційну вправу для дітей дошкільного віку з ЗНМ.

Доцент кафедри фізичної реабілітації М. Кляп наголошує, що перед початком корекційних занять логопеду чи вихователю слід створити сприятливу атмосферу, підняти настрій, налагодити контакт, розвинути бажання залучатись до освітнього процесу за допомогою ігрових методів, адже для дітей з порушенням мовлення характерно виражений мовленнєвий негативізм, знижена емоційна активність [17, с. 3].

З огляду на це, перед виконанням завдання, на початку заняття діти виконували артикуляційну гімнастику з у супроводі відео спрямованого на корекційну логопедичну роботу, що сприяло підняттю настрою та встановленню дружніх зв'язків [40].

Отже, мета вправи №1 «Розкажи де це використовується» полягає в навчанні дітей дошкільного віку з ЗНМ розуміти функції та особливості предметів, чітко, розгорнуто формулювати власну думку. В завданні подано зображення певних предметів, яким необхідно дати опис та схарактеризувати функціональне призначення. Логопед чи вихователь повинен власним прикладом продемонструвати виконання вправи, спонукати дітей до повторення та осмислення. Далі разом з дітьми педагог робить детальний розбір кожного предмета, по черзі респонденти повинні переказати почуте, та намагатись формулювати повні відповіді, вихователь при цьому допомагає дитині, корегує відповіді за потреби та надає додаткові пояснення. Після

завершення вправи слід подякувати дітям та похвалити кожного за гарну роботу.

Дослідниця Н. Кабельнікова у навчальному посібнику «Первинне недорозвинення мовлення у дітей» пише, що другим етапом формування лексичної сторони мовлення у дошкільників з ЗНМ є засвоєння контекстуально зумовленого значення слова, особливо роботи з абстрактними поняттями (добрий, хоробрий, брудний тощо) [15, с. 155].

Напрацювання Л. Трофименко підтверджують думку її колеги, адже дослідниця зазначає, що необхідно вчити дітей з ЗНМ засвоювати різноманітні відтінки контекстуально зумовленого значення слова його багатозначність. Слід формувати у дітей словесні поняття, які не є позначенням конкретного явища, а визначають загальні напрями, властивості чи стани, часто ці поняття є абстрактними. При роботі з такими словами, після визначення їх смислового значення доцільно буде добирати до них антоніми чи синоніми [44, с. 32].

Саме тому наступним завданням для розвитку лексичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з ЗНМ буде утворення до слів антонімічних пар.

Перед виконанням завдання, на початку заняття дошкільники виконували артикуляційну гімнастику «говоримо з Жирафіком» у супроводі відео спрямованого на корекційну логопедичну роботу за методичними рекомендаціями логопеда А. Цибулько [48].

Мета вправи № 2 «Протилежності» полягає в навчанні дітей дошкільного віку з ЗНМ добирати антонімічні пари, працювати з тлумачним словником, визначати значення абстрактних понять, розвивати словниковий запас. В завданні подано ряд слів, спочатку слід визначити їх значення, а згодом дібрати антонімічну пару. Вихователь разом з дітьми робить детальний розбір кожного слова, його значення. Учасники заняття повинні скласти речення зі словами та утворити антонімічні пари. Вихователь при цьому допомагає дитині, корегує за потреби та надає додаткові пояснення. Після

завершення вправи слід подякувати дітям та похвалити кожного за гарну роботу.

Відповідно до запропонованої діагностичної програми наступним етапом є формування лексичної системності, а саме формування у дітей парадигматичних зв'язків слів. Дошкільники повинні навчитись об'єднувати слова у логічні групи, визначати зайве за різними ознаками. доцільно пропонувати дітям вправи для групування певних предметів за конкретно зазначеними ознаками [23, с. 161-62].

Л. Трофименко зазначає, що слід формувати у дошкільників лексичну системність за допомогою усвідомлення зв'язків між словами, одна з яких є формування парадигматичних зв'язків слів [43, с. 37-38].

Перед виконанням завдання, на початку заняття діти дошкільного віку виконували артикуляційну гімнастику «маляр» у супроводі відео спрямованого на корекційну логопедичну роботу, створеного логопедичною спільнотою «Долаємо разом» [12].

На основі цього ми розробили наступну вправу. Мета вправи №3 полягає в навчанні дітей дошкільного віку з ЗНМ розуміти смислові зв'язки між поняттями та вибирати серед них те, яке не відповідає загальній тематиці. Спеціально для цієї вправи ми створили 4 ілюстративних групи за допомогою програми Paint та безкоштовних зображень, що знаходяться у вільному доступі [2]. Вихователь разом з дітьми робить детальний розбір кожної групи малюнків, далі респонденти визначають в них спільні риси, за допомогою цього знаходять зайве слово. Діти аргументують свій вибір. Вихователь при цьому допомагає дитині, корегує за потреби та надає додаткові пояснення. Після завершення вправи слід подякувати дітям та похвалити кожного за гарну роботу.

Далі ми пропонуємо дітям завдання, які спрямовані на формування граматичної сторони мовлення.

Н. Кабельнікова пише, що для формування граматичної сторони мовлення слід працювати з двома важливими напрямками, а саме формувати

систему морфологічної словозміни та синтаксичної сторони мовлення [15, с. 163].

Т. Швалюк зазначає, що розробка завдань з формування практичних навичок засвоєння морфологічної системи повинні містити зміну за родами, числами, особами та часом. Синтаксична сторона мовлення містить в собі завдання на правильне узгодження слів у поданих реченнях, правильній побудові речень та їх поєднання у текст [50, с. 180].

Саме тому наступна вправа, яку ми розробили полягає в узгодженні числівників та іменників в називному відмінку.

Ю. Рібцун пропонує вихователю чи логопеду впроваджувати шлях багаторазового виправляння та повторів для того, щоб діти дошкільного віку з ЗНМ могли узгоджувати кількісні числівники з іменниками у називному відмінку у роді та числі [36, с. 142].

Перед виконанням завдання, на початку заняття діти дошкільного віку виконували артикуляційну гімнастику «конячка» у супроводі відео спрямованого на корекційну логопедичну роботу, створеного логопедичною спільнотою «Долаємо разом» [11].

Вправа №4 «Скільки в нас друзів» має на меті навчити дітей дошкільного віку узгоджувати кількісні числівники з іменниками в називному відмінку з врахуванням роду і числа. Для виконання вправи необхідно підготувати картки з різними зображеннями людей, тварин. Спеціально для цього завдання ми створили 4 ілюстративні групи слів в програмі Paint з використанням безкоштовних зображень, що знаходяться у вільному доступі [2]. Кожна група малюнків поділяється на дві підгрупи в першій подано істоту в однині, в другій підгрупі – в множині. Вихователь разом з дітьми декілька разів проговорює кількість об'єктів на малюнках, наголошує на правильному узгодженні. Кожен учасник по черзі узгоджує слова. Вихователь при цьому допомагає дитині, корегує за потреби та надає додаткові пояснення. Після завершення вправи слід подякувати дітям та похвалити кожного за гарну роботу.

Кандидат педагогічних наук О. Мілевська визначає важливість засвоєння та правильного вживання дієслівної лексики дітьми дошкільного віку з ЗНМ, адже, на її думку, саме вміння використовувати дієслівну лексику надає змістовності мовленнєвим висловлюванням [31, с. 159]. Саме тому наступна вправа спрямована на відпрацювання синтаксичних зв'язків, а саме узгодження іменника з дієсловом у числі та роді в теперішньому часі, що сприятиме формуванню мовленнєвої компетенції.

Перед виконанням завдання, на початку заняття діти дошкільного віку виконували артикуляційну гімнастику «гармошка» у супроводі відео спрямованого на корекційну логопедичну роботу, створеного логопедичною спільнотою «Долаємо разом» [10].

Отже, вправа № 5 «Що робить наш друг?» має на меті навчити дітей дошкільного віку з ЗНМ узгоджувати іменники з дієсловами в числі та роді в теперішньому часі [20]. Для виконання вправи слід підготувати картки із зображеннями людей, тварин та предметів у різних діях. Спеціально для цього завдання ми створили 4 ілюстративні групи слів в програмі Paint з використанням безкоштовних зображень, що знаходяться у вільному доступі [2]. Вихователь разом з дітьми декілька разів проговорює кількість об'єктів на малюнках, наголошує на правильному узгодженні. Кожен учасник по черзі узгоджує слова. Вихователь при цьому допомагає дитині, корегує за потреби та надає додаткові пояснення. Після завершення вправи слід подякувати дітям та похвалити кожного за гарну роботу.

Дослідниця І. Марченко пише, що саме по собі розуміння синтаксичних конструкцій дітьми, є складним процесом, адже все залежить від розвитку мислення, обсягу словникового запасу, вміння вибирати та поширювати речення різними мовними одиницями тощо [29, с. 122].

При розробці наступної вправи ми орієнтувались на розвиток вміння дітей складати прості речення від 3 до 5 слів та рівень логіко-граматичних навичок формування синтаксичних конструкцій.

Перед виконанням завдання, на початку заняття діти дошкільного віку виконували артикуляційну гімнастику «музика» у супроводі відео спрямованого на корекційну логопедичну роботу, створеного логопедичною спільнотою «Дилер» [9].

Вправа №6 «Склади речення» має на меті навчити дітей дошкільного віку з ЗНМ складати прості речення з поданих слів, розуміти граматичні форми у словосполученнях і мовленні в цілому, сприяти самостійному утворенню правильних граматичних конструкцій [22]. Слід відзначити, що усі запропоновані вправи проводяться в ігровому форматі, адже гра є провідним видом діяльності в дошкільному періоді. Для групи було підібрано 5 груп слів, за допомогою яких необхідно утворити речення. Спочатку слід визначити значення кожного слова, а потім декілька разів проговорити правильне узгодження поданих слів у реченні. Кожен учасник по черзі має узгодити слова в реченні. Вихователь при цьому допомагає дитині, корегує за потреби та надає додаткові пояснення. Після завершення вправи слід подякувати дітям та похвалити кожного за гарну роботу.

Конспекти деталізованих вправ для формування лексико-граматичного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ подана в додатках [Додаток В].

Також важливим моментом є те, що ми проводили корекційні заняття для формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей з ЗНМ в різні дні, щоб уникнути розумового навантаження, втрати цікавості з боку дошкільників до вивчення нового.

3.2. Аналіз результатів експерименту та їх висновки щодо ефективності використаного комплексу вправ

Для визначення впливу розроблених корекційних вправ з формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ було проведене повторне дослідження на формувальному етапі за

авторською методикою визначення рівня лексико-граматичного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ II та III рівнів на базі Інклюзивно-ресурсного центру Долинської міської ради.

Відповідно до повторних результатів на формувальному етапі за авторською методикою встановлено, що високий рівень лексичної сторони мовлення продемонстрували 30% респондентів, що свідчить про вміння дітей правильно називати предмети й давати їм детальні описи, визначати зайві слова та аргументувати власний вибір, швидко добирати антонімічні пари, при цьому на констатувальному етапі високого рівня не мав жоден респондент. Середній рівень виявлено у 50% дітей це свідчить, що дошкільники називають більшість предметів, але дають не завжди точні та повні описи, правильно визначають більшість зайвих слів, але не завжди вірно аргументують свій вибір, правильно добирають антонімічну пару до більшості слів, але іноді використовують слова, які не зовсім підходять за змістом, при цьому середній рівень на формувальному етапі збільшився на 20% порівняно з констатувальним. Низький рівень продемонструвало лише 10% це свідчить, що респондент не може назвати більшість предметів та дає дуже обмежені описи, не може правильно визначити зайві слова, не в змозі добрати антонімічну пару, зауважимо, що низький рівень зменшився на 60% порівняно з констатувальним етапом (рис. 3.1). Відповідно до отриманих результатів, можемо відзначити ефективність впроваджених корекційних вправ.

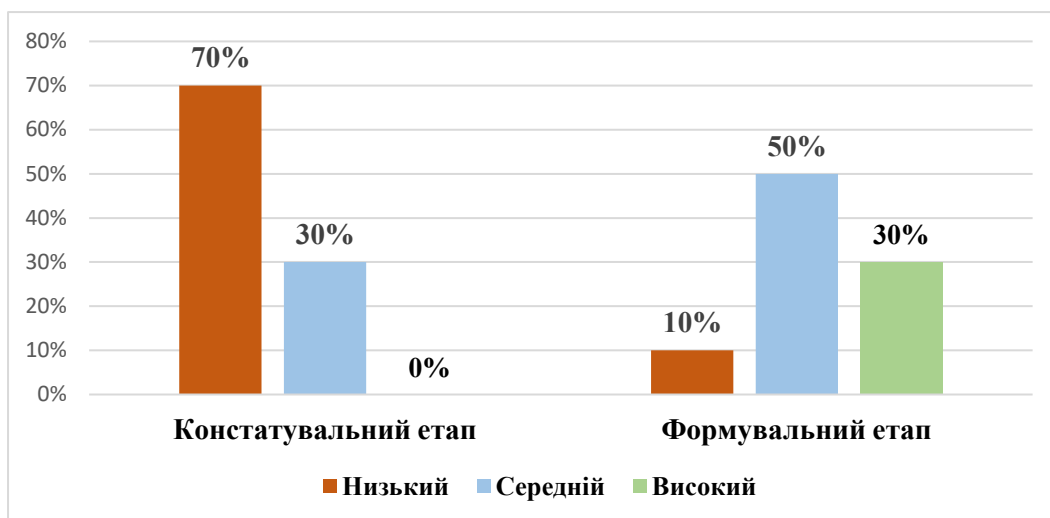

Рис. 3.1 Результати рівнів лексичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ на констатувальному та формувальному етапах

Згідно з отриманими результатами на формувальному етапі за авторською методикою визначено, що у 50 % опитаних дошкільників продемонстрували низький рівень граматичної сторони мовлення, а саме вони не можуть складати речення та допускають багато граматичних помилок, не можуть правильно завершити речення або використовують неправильні форми, не в змозі виправити більшість граматичних помилок та допускають нові, неспроможні знайти та виправити більшість неправильних слів та допускають нові помилки, не можуть правильно змінити форму більшості слів, але порівняно з констатувальним етапом рівень знизився на 30%, що свідчить про позитивні зміни. Середній рівень виявлено у 40 % респондентів, це свідчить про те, що діти складають речення, але допускають деякі граматичні помилки, правильно завершують більшість речень, але іноді використовують неправильні форми, виправляють більшість граматичних помилок, але допускають деякі неточності, виправляють більшість неправильно вживаних слів, але допускають деякі неточності, змінюють форму більшості слів, але допускають деякі неточності, слід відзначити, що показники середнього рівня, порівняно з констатувальним етапом, збільшились на 20%, що свідчить про позитивні зміни. Високий рівень продемонструвало 10% дітей, це свідчить про те, що респондент складає граматично правильні речення з усіма словами, вірно завершує речення, використовуючи відповідні граматичні форми, виправляє всі граматичні помилки, знаходить і виправляє всі неправильні слова, правильно змінює форму всіх слів, зазначимо, що на констатувальному етапі високого рівня не виявлено у жодного респондента (рис. 3.2). Отже, зауважимо, що відповідно до отриманих результатів доведено ефективність проведених корекційних вправ.

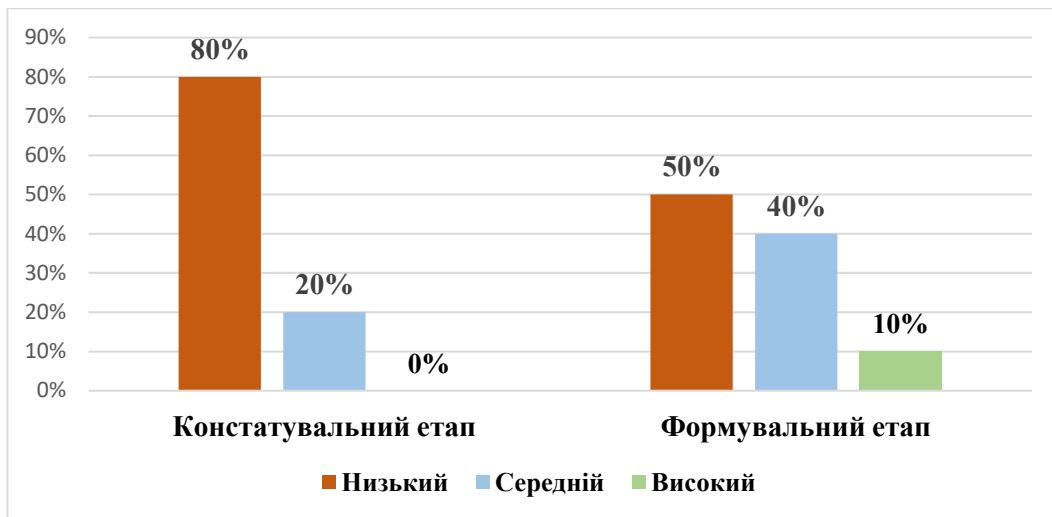

Рис. 3.2 Результати рівнів граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ на констатувальному та формувальному етапах

Також слід зазначити, що респонденти демонструють вищий рівень компетентності в лексичній стороні мовлення порівняно з граматичною. В дітей з ЗНМ II та III рівня виявлено труднощі в формулюванні граматично правильних речень, виправленні граматичних помилок у поданих реченнях, та в узгодженні іменників з дієсловами у теперішньому часі.

На основі проведеного дослідження на формувальному етапі встановлено, що респонденти з III рівнем ЗНМ демонструють кращі результати порівняно з ЗНМ II рівня в лексико-граматичній стороні мовлення.

Відповіді респондентів на формувальному етапі подані в додатках [Додаток Г].

Розглянемо відповіді дітей дошкільного віку з ЗНМ II та III рівнів більш детально.

- Респондент №1 з ЗНМ II рівня на констатувальному етапі продемонстрував значні труднощі у правильному вживанні лексичних та граматичних форм, часто допускаючи росіянізми та помилки у відмінкових закінченнях. Правильно визначив більшість предметів, але має проблеми з формуванням зв'язних речень та аргументацією відповідей. Загалом

респондент продемонстрував низький рівень лексико-граматичної компетентності.

Під час діагностування на формувальному етапі у першому завданні респондент правильно визначив усі предмети та дав вірні описи, проте є незначні лексичні помилки у формулюваннях, наприклад, «м' яч є круглий і червона» чи «це платяє вдівають». У завданні 2 респондент правильно визначив зайве слово, але аргументація до останнього була неточною «це є квітка, бо мала, а то великі». В третьому завданні з антонімами були обрані правильні пари, проте є неточності в формулюванні відповіді «це є смішний; жарко дуже; такий великий; він лежить».

У блоці II, у першому завданні респондент неправильно побудував речення та невірно узгодив дієслово та іменник, наприклад «це великий кіт ловити». В другому завданні респондент частково вірно доповнив речення. Третє завдання виконане невірно. Четверте завдання виконане вірно на половину. Виконання останнього завдання було частково успішним, проте зберігаються труднощі в узгодженні іменників з дієсловами. На формувальному етапі респондент продемонстрував середній рівень в лексичній та низький в граматичній сторонах мовлення, дитина намагається дати повні відповіді на поставлені питання, що свідчить про ефективність проведених корекційних вправ.

- Респондент №2 з ЗНМ II рівня на констатувальному етапі вірно визначив предмети та утворив антонімічні пари, проте припустився лексичних помилок та використання росіянізмів. Утруднення викликає структуризація речень та використання відмінків, а також виправлення граматичних помилок. Рівень лексико-граматичної сторони мовлення низький.

На формувальному етапі у першому завданні респондент правильно визначив предмети та описав їх функції, речення набули повноти порівняно з попередніми відповідями, проте у дитини залишились проблеми з вимовою, наприклад: «мя'цик», «собацка» тощо. У другому завданні невірно визначений

один зайвий предмет. У завданні з антонімами дитина правильно підбрала пари, але деякі формулювання були неточними.

У блоці II, у першому завданні респондент невірно сформував речення, та припуститися помилки у вживанні відмінків «Кіт ловити мишку». У другому завданні допущено одну помилку, а саме невірне узгодження слів при доповненні речення. Завдання три виконано невірно, дитина не виправила невірне вживання слів. У четвертому завданні респондент зміг визначити лише одну помилку. Останнє завдання виконане невірно, проте слід зауважити, що дитина назвала число предметів, та ідентифікувала їх порівняно з констатувальним етапом. На формувальному етапі респондент продемонстрував середній рівень лексичної сторони та низький граматичної, що свідчить про ефективність програми, що впроваджується.

- Респондент №3 з ЗНМ II рівня на констатувальному етапі вірно ідентифікував предмети та їх функції, проте мав труднощі з формулюванням речень і підбором антонімів, часто припускаючись лексичних помилок. Складнощі викликало узгодження слів у реченнях. Лексико-граматична сторона мовлення перебувала на низькому рівні.

Під час діагностики на формувальному етапі, після проведення корекційних вправ, дитина у першому завданні вірно визначила предмети, але дала неточну характеристику та опис призначення, наприклад: «це щенок добрий і жовтий», слід зазначити, що дитина намагалась формувати повні речення. У завданні 2 респондент неправильно визначив одне зайве слово: «йолка, бо нема червоного на неї». Антонімічні пари були підбрані вірно, проте є неточності у формулюванні відповіді, наприклад: «ніч — такий само тіки плохий».

У блоці II респондент частково правильно побудував речення, але припустився помилки у відмінкових формах та узгодженні деяких слів, наприклад : «чорний кіт ловить мишка під кроваттю». У другому завданні лише дві правильні відповіді, дитина припустилася помилки при узгодженні слів. Третє завдання виконане невірно, дитина не змогла виправити помилки в

узгодженні, наприклад: «дівчинка малює на столі». У четвертому завданні респондент зміг правильно ідентифікувати половину помилок. Виконання останнього завдання викликало труднощі, дитина частково впоралась зі зміною граматичних форм слів, особливо в узгодженні іменників з дієсловами за поданими картинками, наприклад: «він один кричав, а тут багато», коли потрібно «хлопчик співає; хлопчики співають». На формувальному етапі респондент продемонстрував середній рівень лексико-граматичної сторони мовлення, що свідчить про покращення результатів та ефективність впровадженої корекційної програми.

- Респондент № 4 з ЗНМ III рівня на констатувальному етапі дав визначення предметам, проте продемонстрував певні труднощі з узгодженням відмінкових форм та підбором антонімів. Припустився незначних лексичних помилок, але загалом продемонстрував середній рівень лексико-граматичної сторони мовлення.

На формувальному етапі під час виконання першого завдання вірно визначив предмети дав повні та правильні відповіді на поставлені питання та продемонстрував високий рівень компетентності. Завдання два теж виконано вірно, з правильною аргументацією слів та побудовою речень. У третьому завданні дитина правильно добрала антонімічні пари до більшості слів, але іноді використовувала слова, які не зовсім підходять за змістом.

У блоці II респондент виконав вірно перше, друге та четверте завдання, а ось у третьому завданні невірно узгодив слово, наприклад: «дівчинка малює на столі». Виконання останнього завдання було частково успішним, дитина показала прогрес у мовленні, але зберігаються певні труднощі в узгодженні іменників та дієслів за поданим малюнком, наприклад: «два діти хлопчик і дівчинка бігає», коли потрібно «дівчинка стрибає, хлопчик стрибає; діти стрибають». На формувальному етапі респондент продемонстрував високий рівень лексико-граматичної сторони мовлення, що свідчить про ефективність впроваджених корекційних вправ.

- Респондент №5 з ЗНМ II рівня на констатувальному етапі показав слабкий рівень у визначенні предметів, узгодженні відмінкових форм та підборі антонімів, допускаючи багато лексичних і граматичних помилок. Труднощі викликає формування зв'язних речень і виправлення помилок. Продемонстрував низький рівень лексико-граматичної сторони мовлення у при виконанні всіх завдань.

Під час виконання першого завдання на формувальному етапі респондент правильно назвав усі предмети та надав їх опис, однак припустився помилок у побудові речень та вимові деяких слів, наприклад, «шукня треба дівчинкам». У другому завданні респондент правильно визначив лише одне зайве слово, але з неточною аргументацією, наприклад: «наверно стуло». Антонімічні пари були утворені за сенсом, але з певними неточностями лише до трьох слів, наприклад: «холодно — а нам тепло».

При виконанні першого завдання в II блоці респондент не склав жодного правильного речення. У другому завданні було правильно підібрано закінчення до двох речень. Завдання на знаходження помилки в реченні було виконане невірно. У четвертому завданні респондент знайшов лише одне слово, яке слід було замінити, і правильно пояснив свій вибір. П'яте завдання було виконане неправильно: дитина не змогла узгодити числівники з іменниками та іменники з дієсловами. Однак, варто відзначити, що порівняно з констатувальним етапом, респондент тепер дає правильний опис малюнкам, розуміє кількість об'єктів на них та дії, які там виконуються. Результати формувального етапу свідчать про низький рівень лексико-граматичної сторони мовлення респондента, але порівняно з констатувальним етапом, де всі завдання були виконані на низькому рівні, зараз три з восьми завдань виконані на середньому рівні, що вказує на ефективність проведених корекційних вправ.

- Респондент №6 з ЗНМ II на констатувальному етапі експерименту продемонстрував вірно визначив предмети, але допускав лексичні помилки та росіянізми. У дитини виникали труднощі з узгодженням слів у реченнях і

виправленням граматичних помилок. Рівень лексико-граматичної сторони мовлення – низький.

На формувальному етапі у першому завданні респондент правильно визначив усі предмети та дав їм опис, проте речення іноді мали неузгоджені слова та росіянізми, наприклад: «плата довге і є зелений цвет». У завданні 2 респондент правильно визначив два зайвих слова, але аргументація була неточною: «тут киця, бо гарна». Респондент правильно утворив антонімічні пари до поданих слів, але використовував слова, які не зовсім підходять за змістом: «холодно — гарячий; стояти – біжить» тощо.

У блоці II респондент не зміг утворити речення з поданих слів. А ось у другому завданні дитина впевнено та вірно дібрала закінчення до запропонованих речень і показала високий рівень. У третьому завданні респондент виправив більшість помилок, але невірно узгодив слова в одному реченні: «мама читає книжка». В четвертому завданні респондент не зміг знайти слова в реченнях, які використані неправильно. Виконання останнього завдання було частково успішним, адже дитина продемонструвала прогрес порівняно з констатувальним етапом, почала давати більш розгорнуті відповіді для опису зображень, але зберігаються певні труднощі в узгодженні іменників з числівниками та дієсловами, наприклад: «один червоний, червоні два яблука; а тут дівчинка є і хлопчик і разом грались». На формувальному етапі респондент продемонстрував середній рівень лексико-граматичної сторони мовлення, що свідчить про ефективність впроваджених корекційних вправ.

- Респондент №7 з ЗНМ II рівня на констатувальному етапі дослідження показав слабкі результати у визначенні предметів, формуванні речень і підборі антонімів, допускаючи значні лексичні та граматичні помилки. Труднощі викликає розуміння значень слів і узгодження граматичних форм. Рівень лексико-граматичної сторони мовлення на констатувальному етапі – низький.

У першому завданні на формувальному етапі респондент вірно визначив усі предмети та надав їм опис, проте припустився лексичних помилок,

росіянізмів при формулюванні речень, а також є незначні проблеми з узгодженням слів: «а песик карічний, пухнастий; а це зелена плата». У завданні 2 респондент правильно визначив зайві слова, дав вірну аргументацію, але з певними неточностями та невірним узгодженням слів, наприклад: «лишня ручка, бо не животне; тут дерева, дерев'яні, а остання рослина цвіте». Респондент правильно утворив антонімічні пари до поданих слів, але використовував слова, які не зовсім підходять за змістом: «холодно — літо; ніч – ранок» тощо.

У блоці II респондент не правильно побудував речення з поданих слів, наприклад: «кіт великий із мишами». У другому завданні дитина вірно дібрала закінчення до двох речень з трьох. Під час виконання 3 завдання респондент не виправив жодної помилки. У четвертому завданні респондент зміг правильно ідентифікувати та виправити помилки, але аргументація була не зовсім точною та з використання росіянізмів, наприклад: «птахи крильями літають; хлопчик на кухні не ремонтує». Виконання останнього завдання було частково успішним, адже дитина порівняно з констатувальним етапом продемонструвала вміння ідентифікувати предмети та об'єкти на зображенні, визначити їх кількість, але невірно узгодив іменники/займенники з числівниками та дієсловами, а саме: «червоне, кругле яблуко один, тут два; дівчинка пригає, і холпчик і вони два». Визначено, що на формульованому етапі респондент продемонстрував середній рівень лексичної сторони мовлення та низький граматичної. На констатувальному етапі дослідження результати всіх завдань мали низький рівень, а на формульованому 5 з 8 – середній, що свідчить про позитивні зміни та ефективність розроблених корекційних вправ.

- Респондент №8 з ЗНМ III рівня на констатувальному етапі дав вірні визначення предметам, сформував антонімічні пар, проте все ще допускає лексичні помилки та росіянізми. Продемонстрував труднощі з узгодженням слів у реченнях та виправленням граматичних помилок. На констатувальному етапі дитина продемонструвала середній рівень лексичної сторони мовлення та низький граматичної.

У першому завданні на формувальному етапі респондент вірно визначив усі предмети та надав їм опис, проте припустився лексичних помилок, росіянізмів при формулюванні речень, а також є незначні проблеми з узгодженням слів, наприклад: «на малюнку мальований платя». Друге завдання виконане вірно, респондент визначив зайві слова та аргументував свій вибір. Дитина вірно та швидко утворила антонімічні пари у третьому завданні.

У блоці II під час виконання першого завдання респондент не впорався з побудовою речень із поданих слів. У другому завданні дитина вірно дібрала закінчення до двох речень з трьох. Під час виконання третього завдання дитина невірно виправила помилку в одному з трьох речень, а саме: «дівчинка малює на столі». Четверте завдання було виконано вірно, але аргументація для вибору невірних слів була неточною. Останнє завдання було виконано вірно лише частково, адже у дитини виникли труднощі в узгодженні іменників та дієслів, наприклад: «дитина стрибає, хлопчик один стрибає; дві дітки стрибає». На формувальному етапі дослідження респондент продемонстрував високий рівень лексичної сторони мовлення та середній граматичної, що свідчить про ефективність проведених корекційних вправ.

- Респондент № 9 з ЗНМ II рівня на констатувальному етапі виявив низький рівень у визначенні предметів, узгодженні відмінкових форм і підборі антонімів, часто допускаючи лексичні помилки та росіянізми. Виникають значні труднощі з формуванням зв'язних речень і виправленням граматичних помилок. На констатувальному етапі респондент продемонстрував низький рівень лексико-граматичної сторони мовлення.

У першому завданні на формувальному етапі респондент вірно визначив усі предмети та надав їм опис, проте припустився лексичних помилок, росіянізмів при формулюванні речень, а також є незначні проблеми з узгодженням слів: «собачка коричневий, м'який». Завдання 2 виконане неправильно, не обрано жодного вірного зайвого слова, дитина просто перерахувала те, що бачить на зображенні, а саме: «кіця чорна, песик гавкає,

коники стоїть і олівець; помідор як м'яч, огірок колючий, стульчик і салатова квітка; мало ягід, три яблука, це йолка, а це цвіти». Дошкільник припустився однієї помилки при утворенні антонімічних пар, а саме: «сумний – дурний», та використовував слова, які не зовсім підходять за змістом: «стояти — сни спати».

У блоці II респондент не побудував жодного речення з поданих слів, наприклад: «кіт зловився». У другому завданні дитина вірно дібрала закінчення до двох речень з трьох. Під час виконання 3 завдання респондент не виправив жодної помилки. У четвертому завданні респондент зміг правильно ідентифікувати та виправити одну помилку та аргументувати власний вибір. Останнє завдання на узгодження іменників з числівниками та дієсловами виконане неправильно. На формувальному етапі респондент продемонстрував середній рівень лексичної сторони мовлення та низький граматичної. Слід зазначити, що на констатувальному етапі дослідження результати всіх завдань мали низький рівень, а на формувальному 4 з 8 – середній, що свідчить про позитивні зміни та ефективність розроблених корекційних вправ.

- Респондент №10 з ЗНМ III рівня на констатувальному етапі вірно визначив предмети та їх описи, проте продемонстрував певні труднощі з узгодженням відмінкових форм і підбором антонімів. Допускав незначні лексичні та граматичні помилки. На констатувальному етапі у респондента виявлено середній рівень лексико-граматичної сторони мовлення.

У першому завданні на формувальному етапі респондент вірно визначив усі предмети та надав їм опис, проте припустився незначних лексичних помилок, при формулюванні речень, а саме його побудові, наприклад: «він круглий м'яч і червоний». Завдання два виконані вірно, респондент визначив зайві слова та аргументував свій вибір. Дитина вірно та швидко утворила антонімічні пари у третьому завданні.

У блоці II під час виконання першого завдання респондент припустився помилки при моделюванні речення, а саме: «великий кіт ловить мишка». У

другому завданні дитина вірно дібрала закінчення до всіх речень. Третє завдання на виправлення помилок виконано правильно. Четверте завдання було виконано вірно, але аргументація для вибору невірних слів була неточною, наприклад: «тут треба літати; а тут їсти». Останнє завдання дитина виконала краще всіх інших респондентів, але все ж є помилки в узгодженні, наприклад: «на малюнку три хлопчик співають; один дівчинка скаче». На формульованому етапі дослідження респондент продемонстрував високий рівень лексичної сторони мовлення та середній граматичної, що свідчить про ефективність проведених корекційних вправ.

Отже, можемо зазначити, що порівняльний аналіз результатів респондентів на констатувальному та формульованому етапах показав значні позитивні зміни в рівнях лексико-граматичної сторони мовлення після впровадження корекційних вправ. Всі респонденти продемонстрували покращення в розумінні та вживанні лексичних і граматичних форм. У більшості випадків рівні лексичної сторони мовлення зросли до середнього, а в окремих респондентів до високого, тоді як граматична сторона мовлення залишилася на середньому або низькому рівні, проте з помітними позитивними зрушеннями порівняно з початковими результатами. Діти старшого дошкільного віку з ЗНМ II та III рівня почали давати більш розгорнуті та зв'язні відповіді, краще будувати речення, утворювати антонімічні пари, хоча ще залишились певні труднощі в узгодженні слів і виправленні граматичних помилок. Загалом, впроваджена корекційна програма виявилася ефективною, що підтверджується покращенням результатів у більшості респондентів, але для досягнення кращого результату слід продовжувати корекційні заняття на регулярній основі.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі науково-дослідної роботи представлено комплекс розроблених корекційних вправ, спрямованих на розвиток лексико-

граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ II та III рівня. Основна увага при розробці корекційних завдань, націлена на підбір методичних матеріалів з врахуванням індивідуальних особливостей кожного респондента, на основі отриманих результатів на констатувальному етапі дослідження. Завдання містили роботу над словом, реченням та зв'язним мовленням.

Корекційні вправи було проведено серед 10 дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ II та III рівня на базі Інклюзивно-ресурсного центру Долинської міської ради. Результати апробації розроблених корекційних вправ спрямованих на формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку з ЗНМ II та III рівнів, висвітлили позитивні зміни за двома критеріями. За першим критерієм, що спрямовувався на виявлення рівнів розвитку лексичної сторони мовлення засвідчено, що з'явилися діти із високим рівнем, з різницею Результати апробації розробленого комплексу корекційних вправ свідчать про їх ефективність у формуванні лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) II та III рівнів. Аналіз порівняльних даних на констатувальному та формувальному етапах експерименту продемонстрував такі зміни:

Лексична сторона мовлення:

На формувальному етапі високий рівень продемонстрували 30% респондентів, що на 30% більше, ніж на констатувальному етапі, де цей рівень був відсутній.

Середній рівень підвищився до 50% респондентів (порівняно з 30% на констатувальному етапі).

Низький рівень знизився до 10%, тоді як на констатувальному етапі він становив 70%.

Грамматична сторона мовлення:

На формувальному етапі високий рівень було досягнуто у 10% дітей, тоді як на констатувальному етапі високий рівень був відсутній.

Середній рівень зріс до 40% (порівняно з 20% на констатувальному етапі).

Низький рівень зменшився до 50% (порівняно з 80% на констатувальному етапі).

Загалом, діти після впровадження корекційних вправ демонстрували більш зв'язні й розгорнуті відповіді, вміння будувати речення, добирати антонімічні пари та коригувати граматичні помилки. Ці зміни підтверджують ефективність розробленого комплексу вправ у підвищенні мовленнєвої компетенції дітей із ЗНМ II і III рівнів. Однак для досягнення стійких результатів рекомендовано продовжувати заняття з урахуванням індивідуальних особливостей кожної дитини

Отже, результати експерименту засвідчили ефективність впровадженого комплексу корекційних вправ у корекційну роботу з дітьми старшого дошкільного віку, що підтверджується покращенням рівнів лексико-граматичної сторони мовлення у дітей із ЗНМ II та III рівня. Для досягнення максимальних результатів рекомендовано проводити регулярні корекційні заняття з дошкільниками, а саме на формувальному етапі високий рівень лексичної сторони мовлення продемонстрували 30% респондентів, порівняно з констатувальним - 0%, середній - 50% дітей, порівняно з констатувальним - 30%, низький рівень продемонструвало лише 10%, порівняно з констатувальним - 70%. Також визначено, що на формувальному етапі 50% опитаних дошкільників показали низький рівень граматичної сторони мовлення порівняно з констатувальним 80%, середній рівень виявлено у 40%, а на констатувальному етапі - 20%, високий рівень продемонструвало 10% дітей при цьому на констатувальному етапі високого результату не було. –

ВИСНОВКИ

1. У даній роботі нами представлено дослідження проблеми формування лексико-граматичної сторони мовлення дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ. У результаті теоретичного аналізу наукової літератури встановлено, що ЗНМ – це порушення мовленнєвого розвитку, яке проявляється в складних аспектах формування всіх компонентів мовленнєвої системи, включаючи фонетичну, лексичну, синтаксичну та семантичну сторони. і перешкоджає розумінню мовлення та нормальному спілкуванню дитини в суспільстві та є серйозним порушенням, яке впливає на загальний розвиток дитини та вимагає раннього втручання. Визначено основні характеристики та особливості ЗНМ, виявлено причини його виникнення.

2. На основі методичних напрацювань вітчизняних дослідниць Л. Трофименко та А. Малярчук укладено методiku вивчення рівнів лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ II та III рівня. Вивчення відбувалося за двома критеріями: перший – спрямовувався на вивчення рівнів розвитку лексичної сторони мовлення за трьома показниками; другий – на вивчення рівнів розвитку граматичної сторони мовлення за п'ятьма показниками. Оцінювання відбувалося за високим, середнім і низьким рівнями із кількісною і якісною характеристикою. До кожного показника обрано діагностичні завдання, які було об'єднано у два блоки відповідно до окреслених вище критеріїв.

3. Результати констатувального етапу засвідчили, що за першим критерієм респонденти продемонстрували низький рівень лексичної сторони мовлення (70,0%) та середній (30,0%).

Узагальнені дані засвідчили, що 80% респондентів мають низький рівень сформованості лексико-граматичної сторони мовлення, 20% середній, що актуалізує проведення корекційної роботи. Педагогічне спостереження засвідчило, що у респондентів виникали значні труднощі із правильним називанням предметів, їх опису, вони часто припускались граматичних

помилки. Окрім того виявлено, що респонденти з ЗНМ II рівня були схильні до низького рівня лексико-граматичної сторони мовлення, тоді як ЗНМ III – до середнього.

4. За результатами констатувального етапу дослідження нами розроблено комплекс вправ з розвитку лексико-граматичної сторони мовлення, що були впроваджені під час корекційно-розвиткової роботи зі старшими дошкільниками із загальним недорозвиненням мовлення II та III рівнів.

Корекційні вправи мали на меті навчити дітей дошкільного віку з ЗНМ розуміти функції предметів їх особливості, чітко та розгорнуто формулювати власну думку, добирати антонімічні пари, визначати значення абстрактних понять, розвивати словниковий запас, розуміти смислові зв'язки між поняттями та вибирати серед них те, яке не відповідає загальній тематиці, узгоджувати кількісні числівники з іменниками в називному відмінку з урахуванням роду і числа, узгоджувати іменники з дієсловами в числі та роді в теперішньому часі, складати прості речення з поданих слів, розуміти граматичні форми у словосполученнях і мовленні в цілому, сприяти самостійному утворенню правильних граматичних конструкцій.

5. Аналіз результатів контрольного зрізу на формувальному етапі дослідження засвідчив покращення кількісних і якісних даних за всіма рівнями під час вивчення першого критерію (лексичної сторони мовлення), а саме збільшення на 30,0% респондентів високого рівня, на 20,0% – середнього та зменшення на 60% низького. Щодо другого критерію – граматичної сторони мовлення – теж можна побачити позитивну динаміку, зокрема збільшення на 10,0% респондентів високого рівня, на 20,0% – середнього та зменшення на 30% – низького.

Якісна характеристика результатів дослідження висвітлила суттєві позитивні зміни у використанні лексико-граматичних конструкцій, що свідчить про ефективність розробленого комплексу корекційних вправ.

Отже, можна констатувати ефективність розробленого комплексу корекційних вправ, спрямованих на формування лексико-граматичної сторони

мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення II і III рівнів.

Перспективою подальшої наукової розвідки вбачаємо у розробці методичних рекомендацій, що стануть у нагоді вихователям, та логопедам для покращення розвитку лексико-граматичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ II та III рівнів.